

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

התוועדות

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש



כ"ף מנחם-אב, ה'תשל"ד

יוצא לאור ליום ההילולא כ"ף מנחם-אב, ה'תשפ"א



יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים ואחת לבריאה

ה' תהא שנת פלאות אראנו

שנת המאה ועשרים להולדת כ"ק אדמו"ר זי"ע

לעילוי נשמת

מרת רחל לאה ע"ה

בת הרה"ח הרה"ת ר' דוד ע"ה בראומן

נלבי"ע ערב ש"ק פרי עקב, בעלות המנחה

כ"א מנחם-אב, ה'תשס"ה

הרה"ח הרה"ת ר' יהושע ע"ה

ב"ר מרדכי שמואל ע"ה

מונדשיין

נלבי"ע ב' טבת, זאת חנוכה, ה'תשע"ה

ת' נ' צ' ב' ה'



נדפס על ידי ולזכות משפחתם

שיחיו לאורך ימים ושנים טובות ובריאות

שטרוד בפרנסתו, הרי תמיי גדולה על טענה זו. וכי מפני שטרוד בפרנסתו הגשמיית – ולפעמים אנו רואים שאין הטרדה מועלת לפרנסה, ואדרבה מקלקלת – ימנע מעשות דבר הנוגע בלי ספק לפרנסת נשמתו, ובפרט שעשית ענין של תומ"צ מועיל **תמיד** גם בפרנסה הגשמית.

וביחוד בזמן הזה שעם ישראל נתונים בצרה, **וכלנו** צריכים לרחמי שמים, חוב קדוש על כאו"א מאתנו לעשות בהטבת מצב אחי"י, והוא ע"י תשובה תורה ומע"ט, ולהשתתף בתפלת הכלל והוא אמירת תהלים. ובדאי ימצא שעה פנוי ויעשה חבר בחברת תהלים הקיימת, או שייסד חברת תהלים אם אין עדין אצלו. ושומע תפלה יקבל תפלות כל בני"י ויזכנו לגאולה שלמה בקרוב ממש,

לאלתר לתשובה! לאלתר לגאולה!

מחנה ישראל

מ.שנ

בייליגענד שיקען מיר אייך דעם רביניס שליט"א בריף, וועגען דער וויכטיקייט פון תהלים זאָגען.



בס"ד.

פתח דבר

לקראת יום ההילולא כ"ף מנחם-אב, הננו מוציאים לאור התוועדות יום ה', כ"ף מנחם-אב ה'תשל"ד, הנחה בלתי מוגה.

*

בתור הוספה – מכתב (תדפיס מכרכי אגרות-קודש שמכינים עתה לדפוס).

*

ויה"ר שנוכה תיכף ומיד ממש לקיום היעוד "הקיצו ורננו גו'", ומלכנו נשיאנו בראשם, וישמיענו נפלאות מתורתו, "תורה חדשה מאתי תצא".

ועד הנחות בלה"ק

יום א' פ' עקב, ה'תשפ"א (ה' תהא שנת פלאות אראנו),
שנת המאה ועשרים להולדת כ"ק אדמו"ר ז"ע,
ברוקלין, נ"י.

©

Published and Copyright 2021 by
LAHAK HANOCHOS INC.

788 Eastern Parkway Suite #408 | Brooklyn, New York 11213

Tel. (718) 604-2610

info@lahak.org • http://www.lahak.org

The Kehot Logo is a registered trademark of Merkos L'inyonei Chinuch.

5781 • 2021

Printed in the United States of America

נדפס באדיבות דפוס
The PrintHouse
538 Johnson Ave. Brooklyn N.Y. 11237
(718) 628-6700

נסדר והוכן לדפוס
על ידי חיים שאול בן חנה
בדפוס „ועד הנחות בלה"ק"
(718) 604-2610

נדפס בסיוע ולזכות יצחק בן לאה וזוגתו רבקה ויקה בת רחל ומשפחתם שיחיו

בייליגענד .. תהלים זאָגען: = מצורף בזה שולחים אנו לו מכ' כ"ק אדמו"ר שליט"א
[=כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע], אודות נחיצות אמירת תהלים. – וראה קובץ מכתבים –
תהלים (סו"ס תהלים אהל יוסף יצחק ע' 191 ואילך).

את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם .. תשועה כו"ו, ועד לישועה האמיתית והעיקרית — בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו.

[כ"ק אדמו"ר שליט"א התחיל לנגן ניגון הקפות לאביו רלוי"צ ז"ל].

הוספה

בי"ה, ח' תמוז, תשי"ב.

כבוד ידידנו הנעלה ווי"ח אי"א וכו'
מו"ה ... נ"י

שלום וברכה!

גלויתו נתקבלה. ובדאי לימוד משניות בע"פ באיזה מסיכתא שתהי דבר גדול הוא, והוא העיקר.

אבל נוסף ע"ז ענין ההגרלה, ע"פ מש"כ (משלי טז' ג') בחיק יוטל את הגורל ומדי כל משפטו, ופירש"י לברור לכל אחד חלקו.

והי, אם רצון כ' בהגרלה, יודיענו מזה בהקדם, ויכנס בהגרלה שתהי בעוד איזה ימים. ובאם יבחר חלקו בעצמו, מטובו להודיענו הפרקים שלקח ע"ע לחזרם, ויכנס ברשימת חברי משניות בכל פה, וכמובן שכי"ז הוא בל"נ.

מה שכותב שאין לו פנאי לאמירת תהלים כי טרוד בפרנסתו ובשיעור למודו, הנה זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד ואין זה נוגע בזה, ומה שכותב

לימוד משניות בע"פ: ע"ד ייסוד חברת משניות בע"פ — ראה בארוכה שיחת אחש"פ תש"ב (סה"ש תש"ב ע' 116 ואילך). מכתב כללי מ"מחנה ישראל" — פסח שני, תש"ב — ימי מלך" ח"ב ע' 661; קונטרס "צדיק למלך" ה' ע' 39 ואילך. ובכ"מ. בהגרלה שתהי בעוד איזה ימים: י"ג תמוז תש"ב (והיא ההגרלה השני, לאחר ההגרלה הראשונה שנערכה ביום אטרו חה"ש תש"ב — ראה מבוא לאג"ק אדמו"ר מהור"צ ח"ו ריש ע' 10. וש"נ).

לאמירת תהלים .. בחברת תהלים: ע"ד ייסוד חברת תהלים העולמית (ומסירתה ל"מחנה ישראל"), וה"קריאה של חיבה באהבת ישראל אל קהלות עדת ישראל די בכל אתר ואתר להכתב בתור חברים בחברות תהלים הקיימות מכבר ולייסד חברות תהלים במקומות שאינן עדיין כו"ו — ראה בארוכה אג"ק אדמו"ר מהור"צ ח"ו אגרות א'תשפ"הו (י"ד-ט"ז אייר תשי"ב). ובכ"מ.

זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד: שבת י"ד, א.

בס"ד. שיחת יום ה' פ' עקב, כ"ף מנחם-אב, ה'תשל"ד.

בלתי מוגה

א. כאשר יהודים מתאספים ביחד בכלל — הרי זה כבר ענין של שמחה, שלמרות ש"אין דיעותיהם שוות", מתאספים ביחד. ועאכ"כ כאשר האסיפה קשורה עם ענין של הוספה או התחזקות בענין של תורה ומצוותי, ש"פיקודי ה' ישרים משמחי לב"², ועד"ז גם קיום המצוות מביאה לשמחה גדולה, שלכן מודים להקב"ה ע"י אמירת ברכה קודם עשיית המצוה, הרי מוכנת השמחה הגדולה בדבר.

אבל אעפ"כ, כאשר סיבת האסיפה קשורה עם מאורע שלכאורה אינו באופן של טוב הנראה והנגלה, יש צורך בביאור: "שמחה זו מה עושה"³ — מהו הקשר שבגלל מאורע זה יתוסף ענין של שמחה; די בכך שמאורע זה לא יבלבל ועכ"פ לא יבטל את השמחה הקודמת, אבל שמאורע זה עוד יעורר ויחדש שמחה — הרי זה ענין הדורש ביאור.

ומתאים בפרט לפי מנהג חב"ד⁴, שביום ה"יאָרצייט" עושים ענין של שמחה, וקורין אותו "תיקון", אע"פ שאפילו רבינו הזקן בשו"ע שלו⁵ מביא הדין שבגמרא ובשו"ע אודות התנהגות הפכית כו'.

ב. וכמו בנוגע ליחיד — הרי זה גם בנוגע לרבים, כלל ישראל: עומדים אנו בזמן של "שבע דנחמתא", שבאים מיד לאחרי ה"תלתא" דהיפך הנחמה. והרי ענין הנחמה שייך דוקא כשיש לפנ"ז ענין הפכי, ועי"ז נעשה אח"כ ענין של שמחה ונחמה — כהפירוש הפשוט ד"וינחם", שהו"ע של חרטה, ששייך דוקא כאשר לפנ"ז הי' ענין הפכי. ובמילים אחרות: מה גורם את השבע דנחמתא — הענין ההפכי ובלתי-רצוי שהי' לפנ"ז.

ועד שעפ"ז מבארים גודל הענין של ט"ו באב — שבקביעות שנה זו חל ביום השבת ש"מיני' מתברכין כולהו יומין"⁶, כולל יום זה והיום שלמחרתו, ששייכים עדיין לשבת שלפנ"ז, וממנו מתברכים בעניניהם:

- 1) ראה ברכות נח, א. סנהדרין לח, א. 5) או"ח סוסרמ"ט. וראה אנציק' תלמודית (כרך כג) ערך יום שמת בו אביו ועוד.
- 2) תהלים יט, ט. וראה תענית ל, סע"א. ס"ב (ע' קנו ואילך). וש"נ.
- 3) ע"פ לשון חז"ל — שבת ל, ב. 6) בראשית ו, ו ובפרש"י.
- 4) ראה גם תו"מ ח"ע ע' 22. וש"נ. 7) זח"ב סג, ב. פח, א.

איתא במשנה ובגמרא⁸: "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים", שבזה נכללים כל הימים טובים (חוץ מב' ימים טובים הנ"ל).

ולכאורה: אם מעלת חמשה עשר באב היא מצד היותו יום חמשה עשר בחודש שבו הלבנה היא במילואה, שרומז על "אנפוהי דישראל" ש"מונין ללבנה"⁹ שהם במילואם — הרי עליו זה ישנו גם בפסח, חג המצות, שחל שט"ו בניסן, וכן בסוכות, שחל בט"ו בתשרי?

ומבואר בזה¹⁰, שאינו דומה יום ט"ו של שאר החדשים ליום ט"ו בחודש שבא לאחר התלתא של היפך הנחמה, ולכן כאשר לאחר תשעה באב ישנו הענין ד"קיימא סיהרא באשלמותא"¹¹, הרי זה יו"ט גדול ביותר, עוד יותר מט"ו בניסן וט"ו בתשרי.

ונמצא, שדוקא ע"י הענין הבלתי־רצוי ניתוסף שמחה גדולה ונוספת, שעושה מיום פשוט — ענין זמן של שמחה; דוקא מצד תוקף הגלות נעשית שמחה שבוקעת את החושך של הדבר ההפכי, שזוהי השמחה שבאה דוקא לאחר תשעה באב, שעלי' אומרים "לא היו ימים טובים כו"¹², כך, שיודעים כבר בתשעה באב שזהו הכנה לחמשה עשר באב שלאח"ז.

ג. וההסברה בזה:

כתיב¹² "עבדו את ה' בשמחה", והיינו, שכל עניני העבודה איזה שיהיו — ובלשון הכתוב¹³: "בכל דרכיך דעהו", היינו, שבכל דרכי האדם (ענינים אנושיים) ישנו הענין ד"דעהו", שגם בהם מכיר את הקב"ה, ובאופן שענין זה ניכר עליו, וכמ"ש הרמב"ם¹⁴: "כשם שהחכם ניכר בחכמתו וברעותיו .. כך צריך שיהי' ניכר במעשיו במאכלו ובמשקו .. ובהילוכו .. ובמשאו ובמתנו", שבכולם ניכר שהוא מ"עם חכם ונבון"¹⁵ — יש בכולם נקודה משותפת, שצריכים להיות בשמחה.

וטעם הדבר — לפי שעבודת ה' היא השלימות הכי גדולה שיכולה להיות אצל נברא, שזוכה להתחבר עם הבורא, עי"ז שעובד אותו, אע"פ שזהו ענין שלא בערך לגמרי¹⁶:

(8) תענית כו, ב, ל, ב. (9) סוכה כט, א. (10) ראה לעיל ע' ... וש"נ. (11) ראה זהר ח"א קנ, רע"א. רכה, סע"ב. (12) רמג, סע"א. ח"ב פה, א. רטו, א. ח"ג מ, ב. (13) ע' שסט (נעתק ב"היום יום" ח חשון). סה"מ (14) תרצ"ב ע' עח ואילך. וש"נ. (15) משלי ו, ג. וראה רמב"ם הל' דעות ספ"ג. (16) שם רפ"ה. (17) ואתחנן ד, ו. (18) ראה גם אג"ק אדמו"ר מוהריי"צ ח"י ע' שסט (נעתק ב"היום יום" ח חשון). סה"מ (19) תהלים ק, ב.

נמצאו עולים לחשבון שלושים", ולאחרי שעברו שלושים שינויים אלו, אזי מתברר הענין בתכלית השלימות לזכות כו'.

ומזה מוכן גם בנוגע לשלושים שנה כפשוטו¹⁷ — שהרי "אין מקרא יוצא מידי פשוטו"¹⁷², ולפי החשבון אכן עברו שלושים שנה — שלאחרי שעוברים שלושים שנה, אזי ישנה שלימות הסדר של כל השינויים האפשריים, ואז מצליח הקב"ה שהענין בא לזכות ולטוב, בטוב הנראה והנגלה בענינים רוחניים, ובדרך ממילא הרי זה בא בטוב הנראה והנגלה בענינים הגשמיים.

מ. וע"פ הידוע גודל הענין דמיתת צדיקים, הנה כשם שמצינו בנוגע לנצחון במלחמת בניי, שנוסף לכך שאנשי המלחמה היו כולם צדיקים, הי' הולך לפנייהם הארון שבו מונחים שברי לוחות¹⁸⁰, ועז"נ¹⁸¹ "כי הוי' אלקיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויביך לפניך והי' מחניך קדוש" — יה"ר שיהי' כן אצל כל אחד מישראל במלחמתו עם היצר בימי הגלות האחרונים,

ובדרך ממילא יהי' זה באופן ד"כי תצא למלחמה (הרי זה מלכתחילה באופן של) על אויבך"¹⁸², והיינו, שעוד לפני התחלת המלחמה נעשית היציאה למלחמה באופן שעומד כבר במעמד ומצב שלמעלה מאויבך¹⁸³,

ובודאי ש"ונתנו הוי' אלקיך בידך"¹⁸², באופן של נתינה, ש"כל הנותן בעין יפה נותן"¹⁸⁴,

וענין זה מסייע לא רק באופן של הגנה ולא רק באופן של הצלה, אלא גם "ושבית שביו"¹⁸², שאפילו אם הי' בעבר איזה ענין שנפל ב"שבי" אצל "אויבך", ה"אל זר אשר בקרבך"¹⁶⁷ — אזי "ושבית שביו",

ואדרבה — בשמחה גדולה, כמשל בן מלך שיצא מבית האסורים ושב להיכל אביו המלך²¹.

ויה"ר שכך יהי' אצל כל אחד בחלקו בעולם הפרטי, וענין זה יבטל את ה"חטאינו" אצל הפרט, ובצירוף כולם יחד — יבטל את כללות הענין ד"חטאינו" בעולם,

והרי אפילו הפרט לבדו גם מספיק, כפס"ד הרמב"ם¹⁵ ש"הכריע

(279) מיום הסתלקות בעל ההילולא: (281) תצא כג, טו.

תש"ד — תשל"ד (המו"ל). (282) ר"פ תצא.

(280) ראה לקו"ש ותו"מ שבהערה 45. (283) ראה לקו"ת תצא לו, רע"א. ובכ"מ.

(284) ראה ב"ב נג, רע"א. וש"נ.

בזמן הגלות, תהי' ההמשכה למטה בטוב הנראה והנגלה, למטה מעשרה טפחים, בכל המצטרך — במדתו של הקב"ה שהיא "מדה כנגד מדה" [כדברי הגמרא²⁷⁴ בנוגע לענינים בלתי־רצויים, ובמדה טובה "על אחת כמה וכמה" (כלשון הגמרא במסכת מכות), כדאיתא בגמרא²⁷⁵ ש"מדה טובה מרובה" מהמדה ההפכית, ועד (כדאיתא בכ"מ²⁷⁶) "אחת על חמש מאות"], כך, שיסיימו את הימים והרגעים האחרונים של הגלות בשמחה, במנוחת הנפש ומנוחת הגוף, "בכל מושבותיהם", הן בחו"ל והן בא"י, כיון ש"ישראל בטח בהוי' .. בית אהרן בטחו בהוי' .. (וכן "בית הלוי", ועאכו"כ) יראי הוי' בטחו בהוי'".

ובקרוב ממש — לילך לקבל פני משיח צדקנו,

— שאז יראו בראי' מוחשית ש"נתתי לפניך .. את החיים ואת הטוב"²⁷⁷ והברכה — ככל הענינים שנימנו בכ"מ בתושב"כ (שאפילו הצדוקים מודים בזה²⁷⁸), ועאכו"כ כפי שנתבאר לאח"כ בתושב"כ פ"ב ברוחב הביאור ובאריכות, ועד למטה מטה, בלשונות שבעים האומות — ובשמחה ובטוב לבב.

[כ"ק אדמו"ר שליט"א צוה שא' מהמנגנים מרוסי' ינגן ניגון וניגנו הניגון "עך טי זימליאק וכו'" ("אחד מי יודע" ברוסית)].

* * *

לט. ישנו הפסוק הידוע שנאמר במרכבת יחזקאל בתחילתה — לפני "ואראה מראות אלקים" — "ויהי בשלשים שנה".

ומבואר בספר עבודת הקודש²⁷⁸ [שגם הוא ספר שמובא בחסידות בתור ספר יסוד שעליו בנויים כו"כ ענינים] מה שנאמר ונכתב "ויהי בשלשים שנה" — דלכאורה למאי נפק"מ, כפי שמאריך שם בנוגע לחשבון השנים — ש"שנה" הוא לשון שינוי, ושלשים שנה היינו שלשים שינויים,

והיינו, שכדי שיוכל להיות הענין ד"ואראה מראות האלקים", הי' צורך תחילה "בהסכמת ב"ד הגדול הכולל שלושים שינויים" — "שלשה שמות .. וכל אחד מהם נושא וכולל תשעה כנויין .. ועם השם, עשרה,

274) שבת קה, ב. נדרים לב, א. וראה שם. תוס' סוטה שם. הובא בפרש"י עה"ת הנסמן בהערה 262.

275) יומא ער, א. סוטה יא, א.

277) נצבים ל, טו.

278) ח"ד פי"ט.

276) תוספתא סוטה רפ"ד. פרש"י יומא

ענין של עבודה — שייך בנוגע לשני אנשים או שני ענינים שיש ביניהם איזה ערך, שהרי לא שייך לומר ש"אבן" יעבוד בעל שכל. — שייך לומר שבעל שכל יוצל אבן באיזה אופן שרוצה, אבל לומר שאבן שהוא דומם יעבוד מדבר בעל שכל — כל השומע יצחק לו, כיון שאין ערך ביניהם.

ואילו כאן, הנה בחסדו של הקב"ה ניתנה האפשרות ד"אשר קדשנו במצוותיו וצונו" — שהרי כדי שהקב"ה יוכל לתת ציווי, "וצונו", צריך תחילה להעלות את זה שנותנים לו הציווי לדרגא שיוכל להיות לו איזה קשר ושייכות אליו (להקב"ה), ולכן, לפני "וצונו", ישנו הענין ד"אשר קדשנו", היינו, שהקב"ה קידש אותנו להיות מובדלים מכל הבריאה (הבדלה שקשורה עם קדושה¹⁷), ולאח"כ יכולים לקבל ולקיים ציווי שקשור עם הבורא.

ומזה מובן, שכל שתגדל השלימות שאלי' יכול נברא לבוא — אין זה מגיע לשלימות שבא אלי' עי"ז שמקבל קשר עם הקב"ה, מצוה המצוות.

וכיון שהענין ד"עבדו את הוי'" הוא אצלו בתמידיות (שהרי הוא מתנהג ע"פ הציווי של תורת אמת ותורת חיים), הרי מובן, שבמשך כל השנה כולה, בכל מאורעות השנה, מוכרח לעמוד בתנועה של שמחה, שהרי עבודת ה' צ"ל בשמחה.

ולכן, גם כשיש ענין של היפך השמחה הקשור עם מאורע בחיי הפרט, או אפילו מאורע בחיי הכלל של עניני העולם — אין זה מגיע לשמחה שיש לו בשעת מעשה בגלל שבמאורע זה גופא ה"ה עובד את הקב"ה, אע"פ שמצד ציווי הקב"ה צ"ל אצלו בבת אחת גם תנועה של היפך השמחה, כמו בתשעה באב.

ד. ובדוגמא לזה ישנה גם השאלה הידועה, איך יכולה להיות שמחה ביחד עם עבודת התשובה, בה בשעה שתשובה קשורה עם הנהגה הפכית, שלכן צריך לעמוד בקו של מרירות בגלל שהתנהג דלא כרצון הקב"ה.

והענין בזה — כפי שמבאר רבינו הזקן בארוכה באגרת התשובה¹⁸, שמיד לאח"כ ישנו הענין ד"תשמיעני ששון ושמחה"¹⁹, ומזה מובן, שגם בשעה שעומד בתנועה של תשובה, הנה בידעו שזוהי הקדמה לעיקר, ל"תשמיעני ששון ושמחה", הנה כבר אז יש בו בפנימיות שמחה גדולה ביותר.

17) ראה תניא פמ"ו. אגה"ת פ"י. ובכ"מ.

19) תהלים נא, י"ד.

18) פי"א.

ואדרבה — דוקא השמחה שבתשובה היא גדולה יותר מהשמחה שבשאר המצוות²⁰:

בסוף הלכות לולב כותב הרמב"ם: "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה .. עבודה גדולה היא וכו'".

אמנם, בשמחה שבקיום המצוות גופא יש כמה דרגות — ע"ד חילוקי הדרגות בנוגע לשמחת בית השואבה (שבהמשך לזה מבאר הרמב"ם ענין השמחה שבקיום המצוות) בין "כל העם" ל"גדולי חכמי ישראל .. והסנהדרין כו'" — דרגא ע"ג דרגא, עד לשמחה הגדולה ביותר שהיא השמחה שבמצות התשובה.

וכמובא על זה²¹ "משל בן מלך שהי' בשבי' כו' ויצא לחפשי אל בית אביו המלך", והיינו, שזה גופא שיש לו אפשרות לשוב מהשבי' אל אביו המלך, מעורר אצלו שמחה עמוקה וגדולה יותר מהשמחה שיש לו בהיותו בהיכל המלך וגורם נחת־רוח לאביו המלך.

ה. וזהו גם הקשר עם האמור לעיל בנוגע ל"שבע דנחמתא" וה"תלתא" דהיפך הנחמה:

בוגע לענין הגלות אומרים (בנוסח שקבעו אנשי כנסת הגדולה) "ומפני חטאינו גלינו מארצנו"²², והיינו, שזוהי הסיבה היחידה לכך שבנ"י נמצאים בגלות, כי, לולי ענין החטאים, לא יכול אף אחד להזיז את בנ"י ממקומם, והרי מקומם הוא בארץ הקודש.

וכיון שזוהי הסיבה היחידה, הרי מובן, שמיד כשמתבטלת הסיבה, אין צורך בענינים נוספים, אלא מיד מתבטלת הגלות, ובלשון הרמב"ם²³: "מיד הן נגאלין" — וכל ארץ ישראל נעשית שייכת רק לבנ"י, כמ"ש²⁴ "מנהר מצרים ועד נהר פרת יהי' גבולכם".

והרי הביטול של "חטאינו" — ש"מפני חטאינו גלינו" — נעשה ע"י עבודת התשובה, שמתחילה מיד ב"שבע דנחמתא" בכל ה"שטורעם", כיון שגם "נחמה" היא בדוגמת ענין התשובה, שמתחרט על הענינים שלפנ"ז שהיו שלא כדבעי, ומנחמה זו נעשה הענין ד"שובה ישראל עד הוי' אלקיך"²⁵, עד לדרגת התשובה הכי נעלית.

ו. ועפ"ז מובן, שאיזה ענין שיהי' בחיי הפרט, ואיזה ענין שיהי'

(20) ראה גם תו"מ חס"ו ע' 94. וש"נ.

(21) תניא פל"א.

(22) נוסח תפלת מוסף דיו"ט.

(23) הלי' תשובה פ"ז ה"ה.

(24) ע"פ לך לך טו, יח. פרשתנו (עקב)

יא, כד.

(25) הושע יד, ב.

הצ"צ, ומביא גם ביאורי רבינו הזקן על זה שנכללו בכ"מ במאמרי חסידות, אבל ברשימות הצ"צ לא הובאו בתור מאמר חסידות, אלא מביא הענין ממורה נבוכים, ואח"כ מבארו ע"פ (או עם) ביאורי רבינו הזקן²⁶⁸, שהשגחת הקב"ה קשורה עם האופן ששכל הפועל נמצא באדם, שבשעה שהוא שכלי בתכלית השלימות, אזי גם ההשפעה האלקית היא אצלו בתכלית השלימות וכו'.

אלא שדברי הרמב"ם הם כפי שהענין הוא מצד חכמה ושכל דקדושה, אבל כפי שהענין הוא למעלה מחכמה דקדושה, מצד רצון דקדושה — הנה על זה הוא הביאור באור המאיר, שהדבר תלוי בעמידתם בתוקף במדת הבטחון, היינו, לא במדת ההבנה וההשגה בהשגחת ה', שזוה"ע הקשור עם שכל, אלא בענין הבטחון כפי שהוא מצד הרצון.

ובפרט ע"פ תורת הבעש"ט²⁶⁹ ש"במקום שרצונו של אדם שם הוא נמצא" — ששם נמצא עיקר האדם, משא"כ בענין השכל.

אבל אעפ"כ צ"ל הבטחון חדור בשכל, שהרי יש צורך שהבטחון לא ישאר באופן מקיף, אלא יחדור את כל מציאותו של היהודי.

כלומר: אע"פ שיש אצלו העיקר — הבטחון, ללא ספק, ש"לא ינום ולא יישן שומר ישראל"²⁷⁰ כפשוטו, והן ביום והן בלילה, ומה ש"רגשו גויים ולאומים יהגו" — הרי זה "ריק"²⁷¹, ענינים שאין בהם ממש — הנה ע"פ תורת חב"ד הרי זה צריך לבוא בחכמה בינה דעת, בשכל דקדושה, או כפי שהי' אצל חוקרי ישראל האמיתיים ובכללם הרמב"ם בספרו מורה נבוכים — באופן של חקירה, ולכן צ"ל הבטחון באופן שחדור וקשור ובא בגילוי בשכלו כו'.

אבל כאמור, הצד השווה שבכל אחד ואחת מישראל — שעומדים בתוקף גדול שודאי הדבר שהקב"ה ישמור ישמור כל יהודי, בכל מקום ובכל הענינים, והשמירה מהענינים הבלתי־רצויים תהי' באופן של "כפרה", לשון קינוח (כפי שמפרש רבינו הזקן באגה"ת²⁷²), ויתירה מזה, באופן ש"אליך לא יגש"²⁷³, ויתירה מזה, שמבטלים את הענין בעיקרו, שמלכתחילה אין אפילו קס"ד.

וכאשר עומדים בזה בתוקף, ישנה ההבטחה שבקרום ממש, עוד

(268) ראה גם תו"מ — רשימת היומן

ס"ע שכא. וש"נ.

(269) ראה כש"ט בהוספות סמ"ח. וש"נ.

(270) תהלים קכא, ד.

(271) שם ב, א.

(272) פ"א.

(273) שם צא, ז.

הנה יה"ר שיגבירו חיל ויעסקו בזה מתוך התעוררות, ואז בודאי יתקבל הענין — הן בנוגע למזוזות ובדיקתם, והן בנוגע לתורה, תפילין, צדקה ובית מלא ספרים.

וכיון שכבר היו כל הענינים שהם בדוגמת "מות הכהן הגדול"⁹² בדור שלפניו, ומיתת צדיקים לאח"ז וכו', שהם גם עניני ימי הילולא של צדיקי ישראל — הנה בקרוב ממש יפעלו ש"שוב. . אל ארץ אחוזתו"⁹², ויפגשו עם הכהן גדול שבימיו, מבני בניו של אהרן הכהן,

וכיון שבביאת משיח צדקנו — ש"יכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות השם" וינצח, ויבנה ביהמ"ק במקומו²⁵⁷ — יהיו "משה ואהרן עמהם"²⁵⁸, אזי יפגשו עם אהרן כה"ג,

בקרוב ממש, ובשמחה ובטוב לבב.

* * *

לח. דובר בארוכה בהתוועדות הקודמת²⁵⁹ בנוגע לכל הענינים שהם הגנה וכפרה — שיש להדגיש גם את ענין הבטחון בה', שזהו ענין שהוא מיסודות אמונת ישראל.

וע"פ מ"ש²⁶⁰ "ישראל בטח בהוי"ו", וכן "בית אהרן" ("בית הלוי"²⁶¹) ו"יראי ה'" — הנה אע"פ שאצל כולם צ"ל הענין ד"בטח בהוי"ו", הרי מזה גופא שהפסוק מחלקם לפסוקים שונים וחלוקות שונות, מובן, שישנו חילוק בענין הבטחון, וכיון שמדתו של הקב"ה היא "מדה כנגד מדה"²⁶² (עם היותה כמ"פ ככה), הרי מובן שזה נוגע גם להמשכת הבטחון למטה.

וכמשנת²⁶³ ל"ש זהו בדוגמת מה שמצינו בפרשת המן (שקשורה עם ענין הבטחון, כמ"ש רבינו הזקן בשו"ע²⁶⁴) החילוק ש"צדיקים ירד על פתח בתיהם בינונים יצאו ולקטו וכו"²⁶⁵ — כדאיתא באור המאיר²⁶⁶ (ספר שהצ"צ מביאו כמ"פ ובונה עליו כו') שזהו לפי ערך שלימות הבטחון כו'.

וע"ד שהרמב"ם מבאר במורה נבוכים²⁶⁷ [שגם זה ספר שמביא

(257) רמב"ם ה' מלכים ספ"א. ואילך.

(258) ראה יומא ה, ב. תוס' פסחים קיד, שיחת ש"פ דברים ס" (לעיל ע' . . .).

סע"ב. (264) אר"ח מהדו"ק ס"א ס"ט. וש"נ.

(259)

(265) יומא עה, א.

(260) תהלים קטו, ט"א.

(266) ר"פ בהעלותך.

(261) שם קלה, כ (267) ח"ג פי"ז ואילך. וראה לקו"ש חיי"ז

(262) סנהדרין צ, סע"א. וראה סוטה ח, ב ע' 198 ואילך.

בחיי הכלל, ועד לכללות עם ישראל — הנה בשעה שמתבונים ע"פ הוראות תורתנו, תורת אמת, שמספרת ומבארת הענינים כפי שהם לאמיתתם, אזי מוצאים בכל ענין את הנקודה שגורמת שמחה גדולה.

ואם הענין מכסה על הנקודה — הרי אדרבה: ע"פ האמור לעיל מובן שע"ז נעשית שמחה גדולה ביותר.

ושמחה פורצת גדר²⁶ — אפילו שמחה סתם, ועאכו"כ שמחה גדולה, שפורצת את כל הגדרים, הן אצל היחיד הן אצל הכלל והן אצל כללות עם ישראל, ועד לפריצת גדרי הגלות.

ומ"נחמו נחמו עמי"²⁷ — באים עד לבנין ביהמ"ק השלישי, ע"י משיח צדקנו, ובקרוב ממש, כיון ש"מיד הן נגאלין".

* * *

ז. בנוגע לעריכת סיום — שבלאה"כ הרי זה ענין טוב לערוך סיום — יש ברירה לבחור בין כו"כ מסכתות או סדרים, או סיום על כל הש"ס וכו', ומשתדלים תמיד שתהי' שייכות עם הזמן,

— נוסף על השייכות הכללית מצד זה שהתורה אינה ענין שקשור עם זמן²⁸, שהרי בכל זמן שלומדים איזה ענין שיהי' בתורה, יש בזה מצות לימוד התורה וידיעת התורה, ובמילא יש בזה גם השמחה הקשורה עם ה"סיום" שבענין זה —

כמובן שכאשר יכולים להוסיף את הענין של "הלכות חג בחג"²⁹ [שיש בזה גם נפק"מ להלכה, שכאשר שנים באים לשאול שאלה, אחד שואל בענין "הלכות החג בחג", והשני שואל במקום אחר בתורה, הנה ע"פ דין צריך להשיב תחילה למי ששואל ב"הלכות החג בחג" (כידוע בהלכות הוראה בלימוד התורה³⁰)], ובלשון רבינו הזקן³¹: "לחיות עם הזמן", היינו, עם ענין בתורה הקשור עם הזמן: פרשת השבוע או בענינו של הזמן — הרי זה ביתר שאת וביתר עוז.

ובכן: בעמדנו בשבוע של פרשת עקב, ובהמשך להמדובר לעיל אודות ענין הנחמה, וגם בהמשך להמדובר לאחרונה בארוכה³² בנוגע למבצעים שענינם הו"ע "מקלט",

(26) ראה סה"מ תרנ"ז ס"ע רכג ואילך. (30) ראה תוספתא סנהדרין ספ"ז. רמב"ם

ועוד. הלי' ת"ת פ"ד ה"ח. טוש"ע יו"ד סרמ"ו ס"ד.

(27) ישע"י מ, א. (31) סה"ש תש"ב ע' 29 ואילך (נעתק

(28) ראה גם לקו"ת במדבר יג, א. ובכ"מ. ב"היום יום" ב חשון).

(29) מגילה בסופה. וש"נ. (32)

— שנוסף לכל שתמיד זקוקים בני"ל לענין ד"הוי' שומרך הוי' צלך על יד ימינך", באופן ש"לא ינום ולא יישן שומר ישראל"³³, הן ביום והן בלילה, הרי יש זמנים שההכרח בזה הוא בגלוי יותר, הן אצל היחיד בעניני היחיד והן אצל הכלל בעניני הכלל —

מתאים יותר ללמוד ולערוך סיום על מסכתא שיש בה כל הפרטים הנ"ל, שזוהי מסכתא מכות, כי:

המקום בתושבע"פ במסכתות הש"ס שבו מדובר אודות הענין של ערי מקלט — הרי זה בעיקר וברובו במסכתא מכות³⁴,

והסיום, "בלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו" (שכשנמצאים עדיין בגלות רואים כבר את ענין הגאולה) — קשור עם הענין של "שבע דנחמתא"; וקשור גם עם ענין הנחמה בכלל, גם בנוגע ליחיד, שכלולים זב"ז, כמודגש בנוסח שמקשרים אבלות של יחיד עם "אבלי ציון וירושלים"³⁵ (שזהו גם הנוסח בתפלה שמוסיפים בתשעה באב)³⁶,

וקשור גם עם פרשת השבוע — כי בספרי פרשת עקב³⁷ בשיעור חומש של יום הששי הובא כל הסיפור שבסיום של מסכתא מכות.

בנוגע לסיום זה דובר כבר פעם³⁸ אודות דיוקים נוספים, ועכשיו נתעכב על הדיוקים שקשורים ושייכים לענין המקלט.

ח. הדיוקים בב' הסיפורים בסיום מסכת מכות: "וכבר הי' ר"ג וראב"ע ור"י ור"ע מהלכין בדרך, ושמעו קול המונה של רומי ברחוק מאה ועשרים מיל³⁹. . התחילו בוכין ור"ע משחק . . ומה לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו"כ. שוב פעם אחת היו עולים לירושלים . . ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הן בוכין ור"ע משחק . . עכשיו שנתקיימה נבואתו של אורי' ("ציון שדה תחרש"⁴⁰) בידוע שנבואתו של זכרי' ("עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים"⁴¹) מתקיימת . . אמרו

(33) תהלים קכא, ד"ה.
 (34) "אלו הן הגולין" (רפ"ב), וכן בהתחלת המסכת: "מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב לגלות".
 (35) ראה גם תו"מ שבהערה 38 ע' 195 הערה 74. וש"נ.
 (36) נוסח "נחם" בתפלת מנחה דת"ב ("את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים").
 (37) יא, טו.
 (38) "הדרן" עמ"ס מכות — משיחות
 יו"ד שבט, וש"פ בשלח י"ג שבט תשכ"ה (תו"מ חמ"ב ע' 186 ואילך).
 (39) היפך מה שמצינו ביציאה מגלות מצרים להתקרב להר סיני: "ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה", "ק"כ מיל היו, ובאו שם לפי שעה, שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים" (בא יב, לו ובפרש"י) — מאיזה טעם שיהי' הביאור בנוגע למספר זה.
 (40) מיכה ג, יב.
 (41) זכרי' ח, ד.

וכאמור לעיל: יש אופן ששואלים תחילה שאלה ומתרצים אותה, ובנדרו"ד, אילו היו אומרים מלכתחילה שכיון שיש חנות שמוכרת מזוזות כתובות על נייר, או קופסאות ללא פרשיות וכו' — אזי אף אחד לא הי' מקשה קושיות. אלא שלא עלה על דעתי שגם זאת צריך להבהיר!

ובכל אופן, כיון שכבר נתפרסם הדבר, תקותי עכ"פ שילמדו מזה גם בנוגע להבא: אם שואלים קושיא — צריכים אמנם לומר את התירוץ הנכון, אבל אין זה צריך לעכב את בדיקת המזוזה או התפילין וכו'.

לו. זאת ועוד: אפילו אילו הי' מדובר אודות מזוזה כשרה, ובאופן שנכתבה כמו בזמן הש"ס וכו' — יש להתפלא על השאלה הנ"ל [אלא שהפלא אינו על השואלים, שאצל חלקם היתה הסיבה בגלל שלא רצו את הטירחא שבבדיקת המזוזות, או מצד טעמים אחרים; הפלא הוא על אלו שהשתדלו ועסקו בזה, היתכן שלא השיבו עלי' — כי:

המטה אפרים — שהי' יהודי למדן, ועסק בלהט בהלכה למעשה — כותב²⁵⁴ בנוגע להנהגה של חודש אלול: "נוהגין בחודש זה . . להיות בודק ובוחן תפילין ומזוזות כו'".

וענין זה נכתב לא בנוגע לחודש אלול ב"פ בשמיטה, או בנוגע למזוזות הרבים — פעם ביובל, אלא — כמו כל ההלכות שכותב בשאר הסימנים — בנוגע לחודש אלול בכל שנה ושנה.

ומזה יודעים, שאפילו כשבטוחים שהיתה מזוזה כשרה ותפילין כשרות, הנה בשעה שיש צורך בתוספת ברכה מלמעלה, כמו חודש אלול — אזי נעשה מיד מנהג טוב לבדוק את המזוזות והתפילין, אע"פ שמחודש אלול הקודם עברה רק שנה אחת.

והעיקר, בנוגע לעניננו, שכבר הי' מעשה, כפי שיודעים אלו שבדקו — כמה מזוזות ותפילין נמצאו במעמד ומצב בלתי־רצוי, רח"ל, ועד שמצאו מי שטרח לכתוב אבל כתב ברכת כהנים במזוזה, במקום לכתוב הפרשיות של ק"ש.

לז. ובכל מה שנוגע ל"המעשה הוא העיקר"²⁵⁵,

— שהרי לדברים "אין קץ"²⁵⁶, ואי אפשר להבהיר ולשלול את כל הקושיות, ומה גם שאין צורך בכך, שהרי מסתמא יכול כל אחד בפ"ע למצוא את התירוץ;

(256) ע"פ קהלת יב, יב ובפרש"י.

(254) מט"א או"ח סתקפ"א ס"י.

(255) אבות פ"א מי"ז.

יחיד נבדקת פעמים בשבע שנים, ושל רבים פעמים (פעם אחת²⁵³) ביובל, ובנוגע לתפילין — אפשר להניח התפילין של זקן זקנו מבלי לבדוק אותם! ולפתע באים עם דבר חידוש, שלכאורה אין לו מקום, מלבד להטריח יהודים!...

בשמעי זאת, שאלתי: מה השיבו על זה? — לא השיבו מאומה! וכאן רואים, שכיון שבא לכלל בלבול, שכח הלכה — זהו היפך הפשט:

במכילתא בגמרא בשו"ע ובקיצור שו"ע ובמשנה ברורה וכו' — מדובר אודות מזוזה כשרה ותפילין כשרות, והשאלה היא מתי וכמה פעמים צריך לבדוקם; אבל לא מדובר שם אודות מקרה שיש ספק אם בכלל מונח משהו בנרתק המזוזה או לא; אם מונחת שם מזוזה כתובה ע"ג קלף או מזוזה שמודפסת על נייר, או כפי שכתב לי משהו מעבר לים, שבדקו את המזוזות, ובמקום אחד מצאו שבתוך נרתק המזוזה יש אמנם פרשה כתובה, אבל (כ"ק אדמו"ר שליט"א סיים בבת-שחוק:) אבל לא נכתבו ב' הפרשיות של קריאת שמע, אלא ברכת כהנים!...

— כך כתב לי משהו שלא שייך לגמרי "להמציא" ענין, וכתב גם פרטי הדברים — באיזו עיר וכו'; בתוך נרתק המזוזה היתה מונחת פיסת קלף שהכותב התייגע לכתוב, אבל ה"פסול" היחידי — שלא היו כתובות שם ב' הפרשיות של קריאת שמע, אלא ברכת כהנים!

אפילו אם זה רק ספק בעלמא — הרי זה גם ספק מן התורה, ועאכור"כ לאחרי שהודיעו בפירוש שיש מקומות הן בחו"ל והן באה"ק שעושים עסקים טובים ממכירת מזוזות מזויפות, ועד"ז בנוגע לתפילין!

ובמילא, כשבא "למדן" ששואל קושיא משו"ע וכו', היתכן? ! האם צריך לבדוק שבתוך נרתק המזוזה מונחת איזו פרשה או שזהו נרתק ריק, וכן בנוגע לתפילין, אם מונחים בהם פרשיות או אין שם כלום — הרי זה ענין שאינו מובן כלל, כיון שלא על זה מדבר השו"ע והקיצור שו"ע, ועאכור"כ שלא על זה מדובר בגמרא.

ועוד ענין בזה: עיבוד הקלף כפי שהי' בזמן הש"ס וכפי שנעשה עכשיו הוא באופן אחר לגמרי. יש עיבוד הקלף באופן שהדיו שבו נכתבו האותיות והתגין יחזיק מעמד זמן ארוך יותר, ויש עיבוד הקלף באופן שהדיו שע"ג הקלף הוא חלש יותר ומחזיק מעמד הרבה פחות זמן מכמו שהי' בזמן הש"ס.

(253) ראה אנציק' תלמודית (כרך מג) ערך מזוזה ס"ד (ס"ע תקסג ואילך). וש"נ.

לו עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו" — מה מקום לתמיהת ר"ע "מפני מה אתם בוכים", ומדוע "אמרו לו עקיבא ניחמתנו" רק לאחרי מאורע הב', ולא מיד לאחרי מאורע הא' — ראה בשיחה שהוגהה ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א, ונדפסה⁴² בלקו"ש חי"ט ע' 67 ואילך.

ט. ויובן לאחרי הקדמה שתהי' גם המשך לביאור הסיום⁴³:

דובר כמ"פ⁴⁴, שכאשר התורה מדמה שני דברים, כפי שלומדים מפסוק או תיבה או ענין, ע"י גזירה שוה או בנין אב וכיו"ב — אין זה באופן שכל הדמיון שבין ענינים אלו אינו אלא שבשניהם נאמרה אותה תיבה כו', אלא זהו רק סימן, ראוי והוכחה שענינים אלו יש בהם צד השהו בפנימיותם שהם דומים זה לזה.

ובדוגמת המדובר בארוכה (וגם נדפס כבר)⁴⁵ בנוגע למ"ש רש"י בפרשת השבוע⁴⁶ "קשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות" (כפי שלמדים מזה שבפ' עקב סמך הכתוב התוכחה על מיתת אהרן לשבירת הלוחות, אע"פ ששבירת הלוחות היתה בשנה הראשונה לצאתם ממצרים, ואילו מיתת אהרן היתה בשנת הארבעים, כך שהי' בינתיים הפסק של ל"ט שנה, ואעפ"כ נזכרו בפ' עקב ביחד) — שזה מורה שבמיתת צדיקים יש כמה ענינים כלליים שדומים בתוכם לענין שבירת הלוחות (וכיון שכבר נתבארו ונדפסו הדברים בארוכה, אין צורך לחזור עליהם עוד הפעם).

ועד"ז בנוגע להמדובר לעיל (ס"ז) שמשווים ענין של יחיד לכלל ישראל בענינים בלתי-רצויים, שגם באבל של יחיד מזכירים בנוסח ניחום אבלים "שאר אבלי ציון וירושלים", והיינו, שאע"פ שיש כמה חילוקים בין אבילות דיחיד לאבילות דרבים⁴⁷, מ"מ, נוסח הניחום הוא סימן שמורה שהם משתווים בכמה ענינים כלליים ותוכניים (כפי שמצינו כמה ענינים שנכללים באותו מין וסוג, אע"פ שיש חילוקים ביניהם, כי, אותם ענינים שבאים מצד הסוג או מצד המין, ישנם בכל הפרטים שנכללים במין וסוג זה).

42) בשילוב המשך הביאור בשיחות ש"פ 12. וש"נ.
 43) עקב וש"פ ראה. (45) שיחת כ"ף מנ"א תשל"ב ס"ט ואילך.
 44) לשלימות הענין — ראה גם שיחת ש"פ עקב ס" (לקמן ע') ושיחת ש"פ ראה ס" (לקמן ע'). — בביאור דלקמן נכללו כמה פרטים משיחות הנ"ל.
 45) עקב יו"ד, ו.
 46) עקב יבמות מג, ב.
 47) ראה גם תו"מ חס"ח ע' 222 הערה

ועד"ז בנוגע לדברי הגמרא במסכת סנהדרין⁴⁸ "לפיכך נברא אדם יחידי (להראותך שמאדם אחד נברא מלואו של עולם) .. נפש אחת מישראל .. עולם מלא .. לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם" (כלומר חשוב אני כעולם מלא), היינו, שמשווים כל יחיד עם אדה"ר, וכיון ש"תורת אמת" אומרת זאת הרי בודאי שכן הוא האמת — שמזה מובן, שאע"פ שיש ענינים שבהם חלוק אדה"ר מכל אדם יחיד בדורות שלאחריו, יש אצל כל יחיד מישראל כו"כ ענינים כללים ותוכניים כפי שהיו אצל אדה"ר, יציר כפיו של הקב"ה⁴⁹, ועד שנקרא בשם "אדם", ע"ש "אדמה לעליון" (כמ"ש השל"ה⁵⁰), כמו הקב"ה שהוא בעה"ב על העולם כולו.

ועפ"ז ניתוסף הבנה בפס"ד הרמב"ם⁵¹ (מדברי הגמרא⁵²) "צריך כל אדם שיראה עצמו .. וכן כל העולם חציו וזכאי וחציו חייב .. עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות כו" (או ח"ו להיפך) — דלכאורה, הן אמת שהחשבון מתאים שבמצב "שקול" יכול אפילו ענין ופרט אחד (מעשה אחד, דיבור אחד או מחשבה אחת) להכריע את הכף, אבל לא די בכך, אלא יש צורך בהסברה בפנימיות הענין, כיצד יכול היחיד להשפיע ולפעול שינוי במעמד ומצב של כל העולם כולו — וההסברה בזה, דכיון ש"כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם", נמצא, שהיחיד כולל בעצמו את העולם כולו.

הקב"ה ברא את העולם באופן שיש בו ריבוי נבראים, "מה רבו מעשיך"⁵³ ו"מה גדלו מעשיך"⁵⁴, אבל יש בו גם אדם שכולל כל הבריאה כולה, ולכן, "את העולם נתן בלבם"⁵⁵, שכאשר האדם פועל שינוי בעצמו, ה"ה פועל בעולם כולו. — כשהעולם נמצא במעמד מצב "שקול", אזי החידוש הוא שהשינוי מהיפך הזכות לזכות פועל "ישועה והצלה"⁵¹; אבל אפילו כשהעולם אינו שקול, פועלת פעולת האדם בעולם כולו.

י. ומזה מובן גם בנוגע לענין כללי כמו ערי מקלט:

הענין של עיר מקלט כפשוטו הוא — "לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה"⁵⁶, שזוהי פעולה של יחיד בנוגע למישהו אחר שגם הוא יחיד בנוגע לשלילת וביטול מציאותו כו'; אבל כיון שתורת אמת אומרת (כיון שכן הוא האמת) שכל יחיד הוא "עולם מלא" ו"שבילי נברא העולם", הרי מובן,

(48) לז, א (ובפרש"י).

(49) ראה ב"ר פכ"ד, ה. ועוד.

(50) ג, א. כ. ב. רסח, ב. שא, ב.

(51) ה' תשובה פ"ג ה"ד.

(52) קידושין מ, סע"א ואילך.

(53) תהלים קד, כד.

(54) שם צב, ו.

(55) קהלת ג, יא.

(56) מסעי לה, טו.

בהלכות תלמוד תורה²⁴², ש"כל פלפול התנאים והאמוראים הראשונים, לא הובא ממנו בתלמוד כי אם מעט מזעיר, כדאשכחן בפ"ב דשבת²⁴³ ברשב"י דעל כל קושיא דרבי פינחס בן יאיר מהדר ליה כ"ד פירוקי, ולא נמצא כזה בכלי תלמוד[א], וריש לקיש הוה פריך כ"ד קושיות על כל מימרא דר' יוחנן²⁴⁴, ולא אשכחן בכל התלמוד .. כי אם ז' וח' לכל היותר".

ומזה מובן, שאפילו בענינים שדורשים פלפול ארוך כדי לברר וללבן ולבוא לידי מסקנא אמיתית — אין הכרח שגם לאח"ז ירשמו בכתב או ימסרו לתלמיד את כל הפלפול כו', כי אם במקרים מסויימים, אבל לא באופן כזה הוא עיקר הלימוד.

לד. ובנוגע לענינו:

בהמשך להאמור לעיל אודות סיום המסקנא, יש כמה ענינים שמוכהרים ע"ז, אבל אין הזמן גרמא כו', ובפרט שמחר הוא יום העבודה, כפי שמצינו²⁴⁵ אפילו בנוגע לקרה"ת, ש"בשני וחמישי .. קורין שלשה .. ואין מוסיפין עליהן", "שלא יקשה לצבור, מפני שהן ימי מלאכה", ועאכו"כ שעומדים בערב שבת, שע"פ הלכה הנה מי שרץ "בי שמי"י²⁴⁶, ביום הששי, ה"ה רץ ברשות, בגלל שממהר כו'²⁴⁷ — הרי בודאי שצריכים לקצר ולא להאריך בענינים שאינם מוכרחים.

אבל יש ענין שהנני חייב להבהיר, וכאן רואים שמן הראוי הי' להבהיר ולשלוף מלכתחילה את הקושיא, כדלקמן.

לה. בהמשך להמדובר²⁴⁸ בקשר למבצע מזווה בנוגע לבדיקת מזוזות, ועד"ז בנוגע לתפילין²⁴⁹ — נתעורר רעש ("אָ גאַנצער שטורעם"): היתכן, הרי זה היפך השולחן־ערוך²⁵⁰, היפך הגמרא, היפך המכילתא²⁵¹. ולמרבית התמיהה, לא שמעתי שמישהו יתרוץ משהו על זה.

באו במרוצה מתוך שבירת לב: היתכן שעוררו ופעלו בנוגע לבדיקת מזוזות ותפילין, בה בשעה שכתוב בפירוש — זה הוציא משנה ברורה²⁵⁰, וזה הוציא שולחן ערוך, מכילתא, קיצור שולחן ערוך²⁵² וכו' — שמזוזות

(242) פ"ג.

(243) לג, סע"ב.

(244) ב"מ פד, סע"א.

(245) מגילה רפ"ג ובפרש"י.

(246) ראה פרש"י שבת פו, ב ד"ה

וליטבלו. תענית כה, א ד"ה כל היכא. כתובות

קג, א ד"ה בי שמישי.

(247) ב"ק לב, א. רמב"ם ה' חובל ומזיק

פ"ו ה"ט. טושו"ע חו"מ סע"ח ס"ח.

(248)

(249) ראה גם שיחת כ"ף מנ"א תשכ"ח

ס"ל (תו"מ חנ"ג ע' 389). שם חנ"ז ע' 176.

וש"נ.

(250) או"ח סוסל"ט.

(251) בא יג, יו"ד. ירושלמי עירובין רפ"י.

(252) סוס"י.

גם בסיפורי רבינו נשיאנו בכ"מ²³⁴), ואופן הב', ששואלים קושיא ואח"כ מתרצים אותה.

ומובן, שכשלומדמים באופן הא', הנה לא כל אחד יכול לתפוס מה היתה הכוונה לשלול ולהבהיר כו', ועד שיכולים לבוא מזה ענינים באופן שאינו מתאים אל הכוונה — אם באופן שמתעוררים שאלות וקושיות וכו', או בקצה השני, שטוען "מאי קא משמע לן" וכו'; משא"כ באופן הב', הנה אף שבתחילה נעשה אצלו בלבול מענין של קושיא שלכאורה יש לה מקום בשכל (שהרי "לא בשופטני עסקינן"²³⁵, "סתם מקשן"²³⁶, ללא תוכן כו'), הרי לאח"ז מתרצים לו התירוץ וכו'.

ובכללות — ב' האופנים יש להם מקום בלימוד התורה (ובפרט כשמדובר אודות קושיא שאינה שטחית), וכמו כללות החילוק בין לימוד הגמרא ללימוד חומש עם פירוש רש"י, שרש"י, אין דרכו לפרש תחילה השאלה ואח"כ לומר התירוץ (מלבד במקומות ספורים), אלא אומר מלכתחילה פירוש הכתוב (או פירוש הסוגיא) באופן שבדרך ממילא מתורצים הקושיות והתמיהות; משא"כ אופן הלימוד בגמרא עם תוספות (וכמה מפרשים גם בחומש), ששואלים "ואם תאמר" או "תימה", ואח"כ מתרצים את השאלה²³⁷.

וזהו כפי שהענין הוא בקדושה, ומזה משתלשל וכו'.

ובכן: הן אמת שאם זה פלפול של אמת הראוי לשמו, הנה על זה אמרו "מתלמידי יותר מכולם"²³⁸, ויש ענינים שאי אפשר להגיע אליהם אלא ע"י "חרוף ומקשה"²³⁹,

— וזוהי המעלה של תלמוד בבלי, ש"הלכה כבבלי"²⁴⁰, משא"כ בירושלמי, ששם יש מיעוט קושיות, ועיקר הלימוד הוא באופן שאומרים מלכתחילה את הענין כפי שהוא לאמיתתו, ובדרך ממילא אין נתינת מקום לקושיות²⁴¹ —

אבל אעפ"כ, אפילו בתלמוד בבלי הובאו רק הקושיות שהם מוכרחות, משא"כ שאר הקושיות כו', הנה אע"פ שעל ידם הגיעו למסקנא ולמסקנא הכי עמוקה, לא נזכרו כלל בגמרא, כמ"ש רבינו הזקן בקונטרס אחרון

(234) ראה סה"ש תש"ו ע' 28.
 (235) ראה יומא ו, א. וש"נ.
 (236) ראה שו"ת חות יאיר סרי"ט. הובא באג"ק ח"א ס"ע סו.
 (237) ראה גם תו"מ חנ"ג ריש ע' 347. וש"נ.
 (238) תענית ז, א. וש"נ.
 (239) הוריות בסופה.
 (240) ראה אנציק' תלמודית (כרך ט) ערך הלכה ס"ד (ע' רג). וש"נ.
 (241) ראה גם תו"מ חמ"ז ע' 36. וש"נ.

שכשם שישנו ענין ה"מקלט" בנוגע ליחיד שמכה נפשו של יחיד, צ"ל עד"ז גם בנוגע לכללות עם ישראל, וגם בנוגע לאדה"ר, שהרי ענין זה שכל אחד הוא עולם מלא ובשבילו נברא העולם, נלמד מאדה"ר שנברא יחידי. והענין בזה:

בנוגע לאדה"ר — כמשנ"ת בהתוועדות קודמת⁵⁷ מ"ש בילקוט⁵⁸ על הפסוק⁵⁹ "והקריתם לכם גו' ערי מקלט": "זשה טוב וישר הוי' על כן יורה חטאים בדרך"⁶⁰, וזכור רחמיך וחסדיך גו'⁶¹, אמר דוד, רבש"ע, אלולי חסדיך שקדמו לאדה"ר, לא היתה לו עמידה, שנאמר⁶² ביום אכלך גו' (וכיון שאדה"ר ידע שהציווי שלא לאכול מעה"ד הו"ע שבו תלוי חיותו, נמצא, שבעברו על ציווי זה הי' אצלו ענין של "מכה נפש" בנוגע לעצמו⁶³), ולא עשית לו כן, אלא הוצאת אותו מג"ע כו' וגירשתו, כדרך הרוצח בשגגה (אף שלכאורה לא הי' שוגג⁶³) וגולה ממקומו לערי מקלט".

ובנוגע לכללות עם ישראל — כדאיתא במדרש איכה⁶⁴: "אמר הקב"ה, אדה"ר הכנסתי אותו לגן עדן וצויתיו ועבר על צווי ודנתי אותו בגירושין וכו', אף בניו הכנסתי אותם לא"י .. וצויתים .. ועברו על צווי .. ודנתי אותם בגירושין כו'", ונמצא, שכללות ענין הגלות של בני"מאה"ק, "מפני חטאינו גלינו מארצנו", שהוא בדוגמת הגלות של אדה"ר מג"ע — הרי זה "כדרך הרוצח בשגגה וגולה ממקומו לערי מקלט".

יא. והנה, בנוגע לערי מקלט יש דין ש"תלמיד שגלה מגלין רבו עמו (וכן "הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו"), שנאמר⁶⁵ וחי, עביד לי' מידי דתהוי לי' חיותא"⁶⁶, וכמ"ש הרמב"ם⁶⁷ ש"חיי בעלי חכמה ומבקשי' בלא תלמוד, כמיתה חשובין".

וכאן נשאלת השאלה בנוגע לאשה שגלתה לערי מקלט, אם מגלין בעלה עמה?

אמנם, מדברי הגמרא במסכת גיטין⁶⁸: "אשה שגלתה לערי מקלט בעלה חייב במזונות", מובן, שהחיוב של הבעל הוא רק בנוגע למזונות,

(57) אור לער"ח מנ"א במאמר ד"ה והקריתם לכם גו' (לעיל ע' .. ואילך).
 (58) יל"ש מסעי רמז תשפז. וכ"ה בבמדב"ר פכ"ג, יג. תנחומא מסעי יא.
 (59) שם, יא.
 (60) תהלים כה, ח.
 (61) שם, ו.
 (62) בראשית ב, יז.
 (63) ראה פי' עץ יוסף לבמדב"ר פכ"ג, יג.
 (64) פתיחתא דאיכ"ר ד.
 (65) ואתחנן ד, מב.
 (66) מכות יו"ד, א.
 (67) הלי' רוצח רפ"ז.
 (68) יב, א.

אבל אין מגלין את הבעל כדי שיוכל ליתן (לא רק "שארה כסותה", אלא גם) "עונתה"⁶⁹.

וזהו גם מ"ש בנוגע לגלות של בני": "היתה כאלמנה"⁷⁰, "כאלמנה (בכ"ף הדמיון), ולא אלמנה ממש, אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור עלי"⁷¹ — שהדין הוא, שכאשר הבעל הולך למדינת הים, צריך לספק לאשתו "שארה וכסותה", משא"כ "עונתה" לא יכול להיות, כיון שנמצא ב"מדינת הים".

והענין בזה:

הדין ד"עונתה" הוא שצ"ל ללא העלמות והסתרים כו', שהרי "האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה, יוציא ונותן כתובה"⁷². והו"ע המשכת וגילוי הפנימיות כו', שע"ז נעשית הולדה חדשה כו'.

וענין זה יהי' רק בזמן הגאולה, שאז יהי' בנין ביהמ"ק, משא"כ משחרב ביהמ"ק שאז בטלה נבואה⁷³, שהיא בדוגמת ראי' בעיני בשר, ראי' חושיית (ולא כמו ידיעת החכם שהיא רק בעין השכל, אבל לא באופן של ראי')⁷⁴, ויתירה מזה, שאין גם הענין של ראיית אלקות באופן ש"יראה כל זכורך את פני הוי' אלקיך"⁷⁵, "כשם שבא לראות כך בא ליראות"⁷⁶, והרי ענין הראי' הוא באופן שחודר ("עס נעמט דורך") את כל המציאות כו'⁷⁷.

יב. ועפ"ז מובן שפעולת הגלות היא בדוגמת פעולת ערי מקלט

— כמשנתל"ח⁷⁸ שבעיר מקלט יש ב' ענינים:

(א) הגנה מפני גואל הדם — כפשטות הכתובים: "והיו לכם הערים למקלט מגואל"⁷⁹ [מפני גואל הדם שהוא קרוב לנרצח]⁸⁰ — "פן ידרוף גואל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו והשיגו גו' והכהו נפש"⁸¹ (ועד שיש דעה⁸² שלא זו בלבד שאם הרגו פטור, אלא שגואל הדם מחוייב להורגו, והיינו, שאין זה רק רשות, אלא מצוה, ומזה מוכח) שאז "אין לו דם"⁸³,

(69) משפטים כא, יו"ד.

(70) איכה א, א.

(71) תענית כ, א.

(72) כתובות מח, א. וראה ביאורו

לאדהאמ"צ בראשית ד, א.

(73) ראה ב"ב יב, א"ב. סוטה מח, ב.

(74) ראה תניא אגה"ק סי"ט. ובכ"מ.

(75) פ' ראה טז, טז.

(76) חגיגה ב, א. וש"נ.

(77) ראה גם תו"מ ח"א ריש ע' 167

(בשייכות לענין ההולדה).

(78)

(79) מסעי לה, יב.

(80) פרש"י עה"פ.

(81) פ' שופטים יט, ו.

(82) ראה תורה שלמה משפטים כא, יב

(אות רמג).

(83) מסעי שם, כז.

— למרות שלעת־עתה לא מצאתי זאת בפירוש ביחס לדברי הגמרא, אבל זהו דבר ערב ("א געשמאקע זאך") ודבר טוב, ויה"ר שיקויים בפועל ובקרוב ממש — בכוא הגאולה.

לא. ויה"ר שיוסיפו בכל חמשת המבצעים — הן בענין התורה, הן בענין התפילין, הן בענין המזוזה, הן בענין הצדקה, והן בענין בית מלא ספרים, שבזה יכולים לעסוק מקטן ועד גדול או מגדול ועד קטן, ולעסוק בזה בהוספה ובחיות.

וכאמור לעיל, שזהו ענין שנוגע לא רק להגנה, שלא ישלוט בו ענין בלתי־רצוי כלל וכלל, ועד להגנה באופן ש"לא אשים עליך" מלכתחילה, שלא יעלה על דעתו של אף א' שבד' אמות של יהודי ושל יהדות תוכל לחדור מחשבה המבלבלת, עאכו"כ דיבור המבלבל ועאכו"כ מאורע בלתי־רצוי; ואפילו אם מאיזו סיבה שתהי' הי' בעבר ענין הדורש כפרה — ישנו גם ענין זה, ועד לאופן שיאמרו "אודך הוי' כי אנפת ביי"²³⁰, או בלשון הגמרא בסיום מסכת מכות: "עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו".

ובפרט לאחר שכתב הי' ענין הכפרה ע"י "מיתת צדיקים", רח"ל, בדורנו, בנוגע לאלו שנהרגו על קידוש השם, ועד ל"מיתת צדיקים" שעורכים עליהם הילולא והתוועדות, כך, שניתוסף עוד ענין של שמחה — הרי זה יפעל לא רק השקטת ענין הדין, אלא גם ביטול מדת הדין, ומיד לאחר הי' "רגע קטן עזבתיך" יהי' "ברחמים גדולים אקבצך"²³¹, ובקרוב ממש.

* * *

לב. רגיל בהתוועדות כגון זו לערוך גם "מגבית" עבור ה"קרן" שממנה מסייעים כו', ככל הגדרים המדוברים בארוכה בזמנים שלפנ"ז²³². ומסתמא יחלקו גם פתקאות — עבור אלו שרוצים שיזכירו אותם בצירוף שם אמם.

ובודאי יתנדבו בנדיבת לב, ביד פתוחה וכיד רחבה, ועי"ז ימשיכו ברכת ה' ביתר שאת וכיתר עוז, ומתוך שמחה וטוב לבב.

* * *

לג. בלימוד הגמרא ולימוד התורה בכלל יש שני אופנים²³³: אופן הא', שהלימוד הוא באופן שבדרך ממילא אין מקום לקושיות (כמובא

(230) ישעי' יב, א.

(231) שם נד, ז.

(232) ראה גם תו"מ חני"ג ס"ע 93.

(233) ראה גם שיחת ש"פ עקב, כ"ף מנ"א

דאשתקד סי"ח (תו"מ חע"ג ע' ...). וש"נ.

(233) ראה גם תו"מ חני"ג ס"ע 93.

אחת מהן היא "עקרת הבית"²²⁵ — יותר מאשר בעל הבית, כיון שבהן תלוי שיהי' "בית מלא ספרים" עוד יותר מכמו שתלוי בבעה"ב, שהוא יכול רק להביא את הספרים, אבל לאח"ז, האשה היא זו שבה תלוי שענין הספרים יהי' העיקר, הנשמה והחיות של הבית,

ולא שהעיקר הוא היופי שיש בבית שטיח מקיר אל קיר ("וואָל טו וואָל"), כפי שנתחדש כאן ענין שלהוטים אחריו, שהשטיח חייב להיות דוקא מקיר אחד לקיר השני, ללא הפסק בינתיים...

ועד כדי כך הגיעו הדברים, שיש יהודים זקנים ש"מתפארים" בפני הצעירים שהם הגיעו ל"דרגא" זו, שבדירה שלהם יש כבר שטיח מקיר אל קיר!...

ומובן מאליו הרושם שפעל הדבר על הצעיר שהי' צריך להיות המחונן שלו!

ויהי' שיפעלו הדברים "כיתרון האור מן החושך"²²⁶ אצל זה ש"התפאר" בכך, ועאכו"כ שלא יזיק למי ששמע את הדברים (כפי שהזיק עד עתה) — שלא ישאר רושם כלל, ויביט על זה שזהו רק ענין של נסיון, ש"מנסה הוי' אלקיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים את הוי' אלקיכם"²²⁷ — מצד אלקות בלבד, ולא מצד ששמע זאת אפילו מפלוני שחייב בכבודו. ואין כאן המקום להאריך בזה, כי אם בנוגע לדבר המשמח — שביכלתן של נשי ובנות בתי ישראל לפעול שהבית יהי' באופן שה"ספרים" יהיו עיקר ענינו וחיותו;

יש אמנם צורך שיהיו "כלים נאים" כפשוטם ש"מרחיבין דעתו של אדם"²²⁸, ושאכן תהי' לבנ"י הרחבה וכו', ככל פרטי הענינים במעלת גשמיות העולם, אבל לאח"ז צריך הדבר להתבטא בענינים של קדושה, ויתבונן בעצמו, שאם עבור עניני הרשות הוא מוציא כסף רב כ"כ — "לעושי רצונו", עבור עשיית רצונו של מקום, צ"ל "על אחת כמה וכמה!" ובפרטיות — לידע שהבית קשור עם בית הכנסת ובית המדרש, ובאופן שעושה מהבית טפל לבית הכנסת ובית המדרש, וכיון ש"בתר רישא גופא אזיל"²²⁹, הנה בשעה שמעבירים את בית הכנסת ובית המדרש לא"י, אזי נגרר ועובר גם הבית שלו.

(225) ראה ב"ר פע"א, ב. זח"א קנ"ד, א. (227) פ' ראה יג, ד.
 (226) ראה"ת נ"ך ח"ב ע' תתע"א. ע' תתנח ואילך. (228) ברכות נו, ב.
 (229) קהלת ב, יג. (229) עירובין מא, א. וראה סוטה מה, ב.

אבל אעפ"כ יש להשתדל ש[ולא ימות הרוצח עד עמדו גו' למשפט]⁸⁴, "והצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם גו' אל עיר מקלטו"⁸⁵.

(ב) כפרה — שהרי גלות מכפרת, כדברי הגמרא בריש מסכת מכות⁸⁶, וכפי שמביא גם רש"י בפירושו על הפסוק⁸⁷ "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. . . מיד איש אחיו", "מיד שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג, אני אדרוש, אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל, שאף השוגג צריך כפרה. . . ואם אין עדים לחייבו גלות. . . הקב"ה שדורש ממנו, כמו שדרשו רבותינו (במסכת מכות⁸⁸) והאלקים אנה לידו⁸⁹. . . הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו'", והיינו, שאע"פ שהדבר הי' בשוגג, באופן ש"האלקים אנה לידו", מ"מ, בהכרח לומר שיש לו שייכות לזה כו', דאל"כ, לא הי' הדבר בא לידו, ובלשון רש"י⁸⁹: "ולמה תצא זאת מלפניו, הוא שאמר דוד⁹⁰ כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע".

יג. ויש להוסיף בנוגע לענין הכפרה שבעיר מקלט — גם ע"י מיתת הכהן גדול (שהרי במיתת צדיקים יש גם ענין של כפרה, כפי שמבאר רבינו הזקן באגה"ק סימן כ"ח (בהמשך לסי' ז"ך וביאורו) במארז"ל⁹¹ "למה נסמכה פ' מרים לפ' פרה, לומר לך מה פרה מכפרת אף מיתת צדיקים מכפרת"):

בנוגע למ"ש⁹² "כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול ואחרי מות הכהן גדול ישוב גו'", מבאר אאמו"ר⁹³, בעל ההילולא, "כי, מיתת הכהן הגדול, שהוא בחי' רוב חסד, מכפרת, כי מאחר שפגעה מדת הדין בהכהן הגדול, אז היא משתככת, וסר ממנו עונו, והוא כמו שאם הגוף במחלה גדולה, מקיזין דם מדרועא ימינא, שדרועא ימינא הוא בחי' חסדים, כהן גדול" (וכפי שמציין שם להמבואר בזהר⁹⁴),

וזהו הטעם שלאח"ז יכול לצאת מעיר מקלטו ולהפגש עם הכה"ג הבא לאחריו, כמדובר בארוכה בשבתות שלפנ"ז⁹⁵, שאע"פ שרש"י מביא⁸⁵ (מדברי המדרש⁹⁶) הטעם "שאינו כדאי שיהא לפני כהן גדול", "שהוא בא להשרות שכנינה בישראל ולהאריך ימיהם, והרוצח בא לסלק

(84) שם, יב. (91) מו"ק כח, א.
 (85) שם, כה. (92) מסעי לה, כח.
 (86) ב, ב. (93) תורת לוי"צ ע' קצב.
 (87) נח ט, ה. (94) פ' פינחס דרי"ח ע"א וע"ב וברע"מ שם.
 (88) יו"ד, ב. (95) שיחת ש"פ מטו"מ ס" (לעיל ע'). וש"נ.
 (89) משפטים כא, יב. (96) ספרי עה"פ.
 (90) שמואל-א כד, יג.

את השכינה ומקצר את ימי החיים", מ"מ, לאחרי מיתת הכהן גדול יכול להפגש עם הכה"ג שלאחריו, כיון שכבר נתכפר לו, ועד שגם הוא נעשה בדוגמת הכה"ג שמאריך ימיהם של ישראל.

יד. והנפק"מ בין ב' הענינים דהגנה והצלה — מלבד כללות החילוק בנוגע לדין "זקן ממרא" ששייך רק בדבר שאין הצדוקים מודים בו⁹⁷, ובנדו"ד, שענין הכפרה שנתבאר רק בתושבע"פ הוא דבר שאין הצדוקים מודים בו, משא"כ ענין ההגנה שמפורש בתושב"כ:

ענין ההגנה — להצילו מפני גואל הדם ש"יחס לבכו והשיגו גוי והכהו נפש⁸¹ — צ"ל מיד, עוד קודם שנגמר דינו; משא"כ ענין הכפרה לא שייך קודם שנגמר דינו⁹⁸, וכידוע המבואר בזה בארוכה, שענין הכפרה שייך רק כשיודעים מהו העונש, משא"כ לפני שנתברר העונש. ומה גם שכיון שיש לו חזקת כשרות, וצ"ל "ושפטו העדה וגוי" והצילו העדה" (שיהפכו בזכותו)⁹⁹, הרי יתכן שיתברר שבכלל לא הי' הורג נפש, כך, שבודאי לא שייך עדיין ענין של כפרה.

[ובדוגמת כמה ענינים שמצינו באופן כזה — שהפרת נדר יכולה להיות רק לאחרי שחל הנדר, משא"כ לפני שהנדר חל אי אפשר להפר אותו למפרע (ועד שיש מציאות שנודר על מנת שתחול ההפרה, אבל בהכרח שתהי' תחילה חלות הנדר)¹⁰⁰. ועד"ז בנוגע לחלות השבועה ד"מושבע ועומד מהר סיני", שלכמה דעות¹⁰¹ יש צורך בשיעור שלם, משא"כ חצי שיעור, הנה אפילו להדעה שחצי שיעור אסור מן התורה¹⁰², "כיון דליכא אלא איסורא לא חשיב ל"י מושבע ועומד". ועוד כמה דוגמאות כיו"ב].

ועפ"ז נמצא שיש מעלה בענין הכפרה על ענין ההגנה — שאפילו לאחרי שנגמר דינו, שנתברר שהרג נפש בשגגה ונתחייב גלות, מכפרת הגלות על חטאו.

אך לאידך גיסא, כיון שבתושב"כ נזכר רק ענין ההגנה, ואילו ענין הכפרה נתפרש רק בתושבע"פ, מובן שיש מעלה יתירה בענין ההגנה דוקא — כי, ענין הכפרה שבעיר מקלט הוא רק בנוגע לשוגג, שהרי אם הרג במזיד אינו גולה, "כי היכי דלא תהוי ל"י כפרה⁸⁶"; ואילו ענין ההצלה

97 ראה סנהדרין לג, ב ובפרש"י.
98 תוד"ה אמר מכות יא, ב. וראה צפע"נ תו"מ ח"ס ס"ע 59. וש"נ.
— להגרצובי — שם. 101 ראה תוד"ה אהיתרא — שבועות 99 מסעי לה, כד"כה. וראה ר"ה כו, כב, ב.
102 יומא עג, סע"ב. וש"נ.

הקדושה שבהם, את התורה שלמדו שם והתפללות שהתפללו שם, אלא יקחו את בנין ה"בתי כנסיות ובתי מדרשות" עצמו, אבנים ועצים ועפר, עם היסודות וכל מה ששייך להם, כולל גם ה"עפר אשר יהי' בקרקע המשכן²¹⁶ של ה"מקדש מעט"²¹⁷, ויעבירו אותם אל ארץ ישראל —

אזי תתבטל שייכותם לגוש ואויר הטמא של ארץ העמים ("אויס גושה טמא ואוירה טמא"), שזהו"ע הבירור באופן הכי נעלה — שענין שהי' תחילה שייך לגוש ואויר של ארץ העמים שגושה טמא ואוירה טמא, נעשה "מקדש מעט" בארץ ישראל.

כט. ויה"ר שכל אלו שנטלו חלק והשתדלו בענין זה²¹⁸,

— ועד"ז בענינים בדומה להם שנעשו לפני"ז, וכך מה שיפעלו מכאן ולהבא בחלקו שבעולם, ובפרט בד' אמות ובית שלו, ולהעיר, שע"פ דין נחשבת כל העיר כד' אמות²¹⁹, ובפרט כשנעשה שם "מרא דאתרא", "מאן מלכי רבנן"²²⁰, ופועל בכל מקום שידו מגעת שתהי' ההנהגה ע"פ "דבר הוי" זו הלכה"²²¹ —

יעברו ויקבעו גם (ובמכ"ש וק"ו) הם יחד עם הבנינים כו' לארץ ישראל,

ובאופן כפי שא"י תהי' אז — ש"עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות"²²², אפילו בארץ העמים, אבל אעפ"כ, לא נאמר בגמרא שבתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל ישארו במקומם כפי שא"י תתפשט שם, אלא יעבירו אותם מחו"ל לא"י, כיון שא"י עצמה תהי' במעלה גדולה יותר לגבי התפשטותה בכל הארצות²²³.

ל. וכיון שכל הענינים דלעתיד לבוא תלויים במעשינו ועבודתינו שבזמן הגלות²²⁴ — הרי מזה מובן גם בנוגע לפעולתו של כל אחד מישראל בד' אמות שלו.

ובענין זה יכולות לפעול הנשים והבנות של בתי ישראל — שכל

216 (216) לשון הכתוב — נשא ה, יז.
217 (217) יחזקאל יא, טז. וראה מגילה שם.
218 (218) כנראה הכוונה לבנין מחנה "גן ישראל" בס. דייגו, קליפורניא — לאחרי שר' שלמה קונין מסר ה"מפתח" לכ"ק אדמו"ר שליט"א, שנתן לו קנקן משקה, ובירכו שיהי' "צר לי המקום..." (המו"ז?).
219 ראה שו"ע אדה"ז או"ח סוסשצ"ו. וש"נ.
220 ראה לעיל הערה 143.
221 שבת קלח, ב.
222 ראה פס"ר פ' שבת ור"ח. ספרי דברים בתחלתו. יל"ש ישעי' רמז תקג. ועוד.
223 ראה לקו"ת מסעי פט, ב.
224 תניא רפ"ז.

— ובאופן שלא זו בלבד שיכול להמשיך למלא שליחותו וללמוד תורה בהיותו בפני עצמו, אלא גם כפי שהי' רגיל ללמוד לפנ"ז — "מגלין ישיבתו עמו"²⁰⁹, כך, שיכול ללמוד שם תורה באותה חיות כפי שלמד בהיותו במקומו, בזמן שביהמ"ק הי' קיים — וענין זה לא רק מגין, אלא גם מכפר עליו, ועד לכפרה בתכלית השלימות (כמבואר באגה"ת²¹⁰).

ואז בא ענין הגאולה, וכמ"ש אאמו"ר⁹³ שבתיתב "גולה" "חסר א' דגאולה", אך כאשר הגולה לערי מקלט מוסיף א' "גולה", שממשיך שם אלופו של עולם, אזי נעשה ענין "גאולה" — "גאולה תהי' לו"²¹¹, החל מהגאולה האמיתית והשלימה אצל כאו"א בנשמה הפרטית שלו, ובאופן שמכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות ופועל ישועה והצלחה, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, שאז יראו הענין ד"נחמו נחמו עמי"²¹⁷ כפי שנעשה מקויים בפועל, ובקרוב ממש.

* * *

כח. דובר לעיל (סכ"ז) בנוגע לענינים שמוציאים משליטת שר המדינה, כמו עניני אכילה ושתי' שנעשים דם ובשר כבשרו (ע"י כמה בירורים, החל מפשטות הענין — ע"י השיניים ובני המעיים וכו', ועאכו"כ כפי שהענין הוא ברוחניות), ויתירה מזה, שבכח זה לומד תורה ומקיים מצוות.

אמנם, יש גם אופן נעלה יותר בזה — שלוקחים ענין ששייך לגוש ואויר של ארץ העמים שגושה טמא וגם אוירה טמא²¹², ועושים ממנו ענין של קדושה — בית־הכנסת ובית־המדרש, מקום ללמוד תורה או להתפלל להקב"ה, "בית גדול"²¹³, ש"מגדלין בו תורה" ו"מגדלין בו תפלה"²¹⁴.

אלא שבזמן הגלות אין זה פועל שינוי בגדר ההלכתי של המקום, שנשאר במעמד ומצב שגושה טמא ואוירה טמא;

אבל בביאת המשיח, ש"עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל" (כדברי הגמרא²¹⁵),

— וכמובן מסוגיית הגמרא, אין זה באופן שיוציאו משם את ניצוצות

הוא גם במזיד, שהרי "בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט, ו(אח"כ) ב"ד שולחין ומביאין אותו משם, מי שנתחייב מיתה בב"ד, הרגוהו, ושלא נתחייב מיתה, פטרוהו, מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו, שנאמר⁸⁵ והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו וגו'"¹⁰³.

אבל אעפ"כ, יש לומר, שגם בנוגע למזיד יש אפשרות לענין של כפרה ע"י ערי מקלט — עי"ז שבזמן שנמצא בעיר מקלט (כנ"ל ש"בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט") יעשה תשובה (והרי בנוגע לב"ד של מעלה מועילה תשובה גם על מזיד¹⁰⁴), וע"י התשובה נעשה ממזיד — שוגג, ואז מועילה הכפרה דעיר מקלט (ע"ד שמצינו בנוגע לקרבנות שמכפרים רק על השוגג, ולא על המזיד (שעל זה יש צורך בכפרה שע"י פרה אדומה דוקא¹⁰⁵), מ"מ "יש חטאת ואשם גזילות שהם על המזיד .. (כי) הקרבן אינו מכפר כ"א עם התשובה דוקא, וע"י התשובה נעשה מהמזיד שוגג (זדונות נעשו לו כשגגות¹⁰⁶), ואז הקרבן מכפר עליו"¹⁰⁷.

טו. ובהמשך לזה, יש צורך בהסבר בנוגע להמדובר³² אודות חמשת המבצעים שהם דוגמת ערי מקלט בגלל שפועלים ענין של הגנה — שמלבד ענין ההגנה צ"ל בהם גם ענין של כפרה:

לכל לראש יש בחמשת המבצעים ענין של הגנה: תורה — כדברי הגמרא¹⁰⁸ ש"מגנא ומצלא". תפילין — כמ"ש¹⁰⁹ "וראו כל עמי הארץ כי שם הוי' נקרא עליך ויראו ממך". מזוזה — שהר"ת של השם שנכתב על המזוזה מבחוץ הוא "שומר דלתות ישראל"¹¹⁰. צדקה — כדברי הגמרא במסכת בבא בתרא¹¹¹ "מאי דכתיב¹¹² וילבש צדקה כשריון, לומר לך, מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול", "פי' שהשריון עשוי קשקשים על נקבים והם מגינים שלא יכנס חץ בנקבים, וככה הוא מעשה הצדקה"¹¹³. ועד"ז

תו"מ חס"א ריש ע' 179. וש"נ).

(108) סוטה כא, א.

(109) תבוא כח, יו"ד. וראה ברכות ו, א.

וש"נ.

(110) סידור האריז"ל — כוונת מזוזה.

משנת חסידים מס' מזוזה פ"ג מ"ט. וראה כל

בו הל' מזוזה — הובא בד"מ יו"ד סרפ"ה.

(111) ט, ב.

(112) ישעי' נט, יז.

(113) תניא אגה"ק רס"ג.

(103) מכות ט, ב.

(104) נוסף לכך שכיון שהקב"ה "מאריך

אף", אזי נחלש הדין, וע"ד שאמרו רז"ל

(סנהדרין צה, א) "בת דינא בטל דינא" (ראה

סה"מ תש"ט ע' 12).

(105) ראה תניא אגה"ק שם.

(106) יומא פו, ב.

(107) סה"מ תרל"ג ח"א ע' קמט בשוה"ג

— הובא ב"ציונים והערות" בסו"ס דרך

מצותיך להצ"צ מצות עגלה ערופה (וראה גם

(213) מלכים-ב כה, ט.

(214) מגילה כז, רע"א.

(215) שם כט, א.

(209) מכות ורמב"ם שבהערות 66-67.

(210) רפ"ב.

(211) לשון הכתוב — בהר כה, לא.

(212) גיטין ח, ב. וש"נ.

בית מלא ספרים — שספרי קדושה (תורה) מגרשים ענינים בלתי־רצויים ומגינים מפניהם כו'.

ועד שההגנה היא באופן המתאים להגנה של הקב"ה — ע"ד שמצינו בנוגע לרפואה, שכאשר "אני הוי" רופאך", אזי "כל המחלה אשר שמתי במצרים (מלכתחילה) לא אשים עליך"¹¹⁴, שזהו האופן הכי נעלה שברפואה, וכפי שכבר נתקבל אפילו אצל אוה"ע, שמוטב להשמר באופן שמלכתחילה לא יבוא לידי חולי, ולא להראות "קונץ" שבשעה שנעשה חולה אזי מרפאים אותו.

— כלפי חוץ, אצל מי שרודף אחר הכבוד, הנה בשעה שיבטיח את פלוני שלא יבוא לידי חולי, אזי לא "ירעישו" אודותיו ... כיון שיכולים לחשוב שבלאה"כ לא הי' בא לידי חולי; אבל אם חושבים אודות טובת המטופל, אזי עיקר ענין הרפואה הוא כמו אצל "אני הוי" רופאך", שמלכתחילה "לא אשים עליך".

ונוסף על שני האופנים שיש בענין ההגנה, יש גם ענין שלישי — שלאחרי שישנו ענין הדורש כפרה, אזי הגלות לערי מקלט מכפרת, גם לאחר שנגמר שדינו.

וגם ענין הכפרה שבערי מקלט ישנו בכל חמשת המבצעים:

בנוגע לתורה — הנה נוסף לכך ש"מגנא ומצלא", מביא רבינו הזקן¹¹⁵ מתנא דבי אליהו (וכפי שמציין הצ"צ¹¹⁶ שהוא בויק"ר¹¹⁷) "אדם עבר עבירה ונתחייב מיתה למקום, מה יעשה ויחי, אם הי' רגיל לקרות דף אחד יקרא ב' דפים, לשנות פרק אחד ישנה ב' פרקים", והיינו, שאין זה רק ענין של הגנה, אלא המדובר הוא לאחרי שיש כבר חיוב דהיפך החיים, שאז יש צורך בענין של כפרה, לבטל דבר בלתי־רצוי שישנו כבר.

ועד"ז בנוגע לצדקה — שנוסף לכך ששמגינה כשריון כו', איתא במדרש תנחומא¹¹⁸: "אמר הקב"ה, נפשו של עני היתה מפרכסת לצאת מן הרעב ונתת לו פרנסה והחיית אותו, חייך שאני מחזיר לך נפש תחת נפש, למחר בנך או בתך באין לידי חולי ולידי מיתה, ואזכור אני להם את המצוה שעשית עם העני ומציל אני אותם מן המיתה", שזהו לאחרי שבאים כבר למעמד ומצב שיש צורך להציל אותם.

ועד"ז בנוגע למזווה — שנוסף לכך שע"ז נעשית השמירה

(114) בשלח טו, כו ובפרש"י. (117) רפכ"ה (וראה גם תו"מ חס"ג ס"ע 365. וש"נ). (115) תניא אגה"ת ספ"ט. (116) משפטים טו. (118) משפטים טו. (116) קיצרים והערות לתניא ס"ע לט.

גוי — נשאר גוי, ומי שנולד יהודי — נשאר יהודי! אלא שגם מי שחסר אצלו בכל הקשור להנעשה אצלו בפנימיות — הנה פנימיותו "מרעשה" בו, ולכן אומר שיש מציאות של גיור.

ע"פ שכל, אי אפשר להסביר איך יכול להשתנות מין אחד למין אחר — אפילו אם שניהם שייכים למין של בעלי־חיים, ועד"ז בנוגע לשאר המינים. ועד"ז בנוגע להבדלה ש"בין ישראל לעמים", שהיא כמו ההבדלה ש"בין אור לחושך".

אלא שהקב"ה אומר, שאמנם לכתחילה הבדיל בין אור לחושך, אבל הוא נותן ליהודי אפשרות לעשות מהחושך — אור, "אתהפכא חשוכא לנהורא". ועד"ז בנוגע ל"המבדיל בין ישראל לעמים" — שהקב"ה הראה ליהודי דרך כיצד לעשות מ"עמים" — בן ישראל, ועד שיהי' חלק באותה "קומה" עם ראב"ע ריב"ח ור"ג.

ועד"ז גם בנוגע לפי' החסידות בענין כוונת הגלות "כדי שיתוספו עליהם גרים":

כאשר נמצאים בגלות, אזי עוברת ההשפעה ע"י השר של המדינה וכו', שלכן נאמר²⁰⁶ "ודרשו את שלום העיר גו' והתפללו בעדה גו' כי בשלומה יהי' לכם שלום", ועד שהדבר מתבטא בכמה דינים בנוגע ל"דינא דמלכותא דינא"²⁰⁷, ככל הפרטים שבדבר.

ואעפ"כ אומרים ליהודי, שכשם שנשמתו לא נמצאת בגלות²⁰⁸, כך יש בכחו לקחת ענין ששייך לשר המדינה, ולעשות ממנו דם ובשר כבשרו, ועד שנעשה אצלו ענין רוחני של הנשמה — שיוצא מהגלות!

הגוף שלו נמצא אמנם בגלות, וכל הענינים הגשמיים שלו נמצאים בגלות, ואעפ"כ, הוא לוקח ענין משר המדינה (ועד לענין גדול ביותר, שהרי הקב"ה נותן לו עשירות בשופי), ועושה ממנו תחילה דם ובשר כבשרו — חלק מהגוף, ואח"כ כשלומד תורה ומקיים מצוות בכח האכילה ההיא, הרי זה נעשה ענין של תומ"צ, ענין של אלקות, ובמילא הרי זה באופן של יציאה מהגלות, בה בשעה שהגוף נמצא עדיין בגלות!

וכדי שיוכלו לעשות זאת מתוך מנוחה, הן מנוחת הנפש והן מנוחת הגוף — הנה על זה נותנים ערי מקלט, שאז, הנה אפילו מי שיש עליו משפט ח"ו, אין לו מה להתפעל, כיון שיש לו אפשרות — "ונס אל אחת מן הערים האל וחי"⁶⁵,

תלמודית בערכו (כרך ז ע' רצה ואילך). וש"נ. (206) ירמי כט, ז. (207) גיטין י"ד, ב. וש"נ. וראה אנציק' (208) ראה סה"ש תרפ"ז ריש ע' 170. וש"נ.

והרגלים הם ענין שלישי, אבל כולם שייכים לקומה אחת, והם חלקים של ענין אחד; זהו הרגל של הראש, וזהו הראש של הרגל; זהו הכהן של הלוי והישראל והגר, וזהו הגר שבשבילו גלו הכהן והלוי והישראל, כדי שיתוספו עליהם גרים.

וזהו גם מה שמבואר בלקו"ת נצבים²⁰², שיש אצל בני"ש שני ענינים: (א) "נצבים גו' כולכם"²⁰³, "לאחדים כאחד", (ב) כפי שנחלקים ל"ראשיכם שבטיכם וגו'"²⁰³. ויש צורך בשני הענינים, אבל באופן שהם שני ענינים שונים, שלכן הי' גם המענה הנ"ל בשני חלקים: מענה אחד שמדגיש את הנקודה המשותפת שבכולם (בדוגמת הנוסח המשותף שבברכת המצוות), ומענה שני שמדגיש את כללות הקומה מראשו ועד רגלו, שיש בה חילוקים, אבל הם חלקים של קומה אחת, לאחדים כאחד ממש.

כז. וכאן גם המקום להזכיר המדובר כמ"פ (שלכן אין כאן המקום להאריך עוד הפעם בזה) בנוגע לגיור כהלכה:

ע"פ האמור, שבנוגע לענין של תומ"צ, הנה כל בני"ש — מראב"ע שהי' המיוחס הכי גדול, עשירי לעזרא, ר"ג שהי' נשיא בישראל, מלך, "שלבו הוא לב כל קהל ישראל" (כמ"ש הרמב"ם בהל' מלכים²⁰⁴), ריב"ח, שעליו אמר ר"ג הנשיא שהוא "רבי בתכמה"²⁰⁵, עד לר"ע שהי' בן גרים — שייכים ועומדים כולם ב"קומה אחת", שזהו דבר שיכול לעשות הקב"ה בלבד, הרי מובן, שבנוגע לגיור לא שייך מציאות אחרת מלבד מלבד גיור כהלכה.

ואדרבה: הפלא הוא — איך יכול להיות ע"פ הלכה ענין של גיור! והגע עצמך: מדובר אודות ראב"ע, ריב"ח ור"ג, ואח"כ אומרים שהולך עמהם ר"ע (בן גרים), והם נעשים "קומה אחת", ולא עוד אלא שהם אומרים "עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו", שר"ע פעל בהם חידוש!

זהו דבר בלתי מובן לגמרי, שאינו אלא בכחו של הקב"ה, "המפליא לעשות!" — אצל הקב"ה אין הגבלות, ולא שייך לשאול שאלות; כשם שביכלתו לבראו — ביכלתו לשנותו כרצונו!

וכאן רואים עד כמה גדולה העקמומית ("די קרומקייט") שבדבר — שהרי אלו שטוענים שאינם אוחזים מ"הלכה", הנה אצלם הי' צ"ל מושלל כל ענין הגיור, שאפילו "כהלכה" לא שייך גיור כלל; מי שנוולד

(202) מד, א.
(203) ר"פ נצבים.

(204) פ"ג ה"ו.
(205) ר"ה כה, א.

("שומר דלתות ישראל") שמלכתחילה לא יכנס ענין בלתי־רצוי, איתא בזהר¹¹⁹ ש"מזוזות" אותיות "זו מות", והיינו, שיש כבר ענין של "מות", וצריך לפעול שיהי' "זו מות", להזיזו ממקומו ולזרקו כו'.

ועד"ז בנוגע לתפילין — שענינם לשעבד הלב והמוח (כפי שמביא רבינו הזקן בשו"ע¹²⁰; והרי אין זה ענין של כוונת המצוה בלבד, אלא זהו חלק מקיום המצוה¹²¹), והיינו, שכיון ש"יצר לב האדם רע מנעוריו"¹²², לכן יש צורך בציווי "לא תתורו אחרי לבבכם"¹²³, ובענין זה ישנה פעולת התפילין לשעבד הלב — שהצורך בשעבוד הוא בשעה שצריכים לשנות מציאותו של מי שאינו עבד ואינו משועבד שיהי' עבד ומשעובד; וכיון שע"ז "העין רואה והלב חומד"¹²⁴ נעשה גם המוח משוחד, לכן לא די בשעבוד הלב, אלא צ"ל שיעבוד הלב והמוח. ונוסף לזה איתא בזהר¹²⁵ בנוגע לרצועות התפילין שעל ידם קושרים את היצה"ר שדומה לכלב — שזהו לא רק ענין של הגנה, אלא באופן שיש כבר מציאות בלתי־רצוי, שבגלל זה יש צורך בענין הכפרה.

ועד"ז בנוגע לבית מלא ספרים — הרי פשוט הענין הוא שתחילה ישנה מציאות של בית ללא ספרים, ואח"כ ממלאים אותו בספרים, וכיון שכן, הרי קודם שהבית נעשה מלא ספרים ה"ה במעמד ומצב שזקוק (לא רק להגנה, אלא) גם לענין של כפרה, לפי שצריך להיבנות מלכתחילה באופן שאינו אלא בשביל הספרים.

והענין בזה — שאע"פ שב' הענינים של "מבצע תורה" (ללמוד שיעור בתורה) והענין של "בית מלא ספרים" הם בדוגמת החילוק שישנו ע"פ דין בין ישכר לזבולון, שענינו של ישכר ללמוד תורה, וענינו של זבולון להעמיד "בית מלא ספרים" שבו יוכל ישכר ללמוד, וגם בעצמו לקבוע עתים בתורה כדת הניתנה לכל אחד בהלכות תלמוד תורה, הרי זה צ"ל באופן שכל ענינו של הבית הוא באופן שכולו מלא ספרים,

ועד — כמדובר לעיל¹²⁶ — שהבית מתבטל מלהיות מציאות בפ"ע, אלא כל מציאותו היא בשביל הספרים, בדוגמת הכלי שבו מוציאים מאכל או משקה בשבת, שאין נפק"מ שיעור ושלימות הכלי, אלא העיקר הוא אם המאכל שנמצא בתוך הכלי יש לו שיעור, וזאת,

(119) תקו"ז תכ"ב (סו, א).

(124) פרש"י עה"פ.

(120) אר"ח סכ"ה ס"א. וש"נ.

(125) ח"ג רלח, א (ברע"מ). רפב, ב

(121) ראה גם תו"מ חס"ג ע' 241. וש"נ.

ואילך. וראה גם תו"מ חס"ג ע' 218. וש"נ.

(122) נח ח, כא.

(126) שיחת ועש"ק פ' מטו"מ ... וש"נ.

(123) שלח טו, לט.

אע"פ שהוצאת המאכל ע"י הכלי תלוי במציאות הכלי דוקא, כך, שזהו דבר והיפוכו: בהכרח שתהיי מציאות כלי כדי שתוכל להוציא את המאכל שבתוך הכלי מרשות לרשות, אבל היותה מציאות וכלי שלם פועל בה ביטול אל המאכל, עד שמתבטלת מציאותה, שלכן לא נוגע שיעור ושלימות הכלי, כי אם מציאותו של המאכל שנמצא בתוך הכלי.

ובאופן כזה צ"ל ענינו של זבולון שבתורה.

ונמצא, שבכל חמשת המבצעים ישנו (לא רק ענין ההגנה, אלא) גם ענין הכפרה שבערי מקלט.

טז. ונחזור לענינו — בנוגע לענין הגלות לעיר מקלט הן בנוגע ליחיד שמכה נפש בשגגה והן בנוגע לכלל ישראל, שיש בו ענין של הגנה מ"גואל הדם", וגם ענין של כפרה.

וענינם בעבודה:

ההגנה מ"גואל הדם" — היא ההגנה מפני היצה"ר, ש"הוא שטן הוא יצר הרע וכו'"¹²⁷, והוא "גואל הדם"¹²⁸, ש"יחם לבבו", ובא בטענה ומרעיש שישנו הענין ד"חטאינו", ולכן צ"ל "ושפטו העדה" אם כי באופן של נטי' שיוכל להיות גם "והצילו העדה").

והכפרה — היא ענין התשובה, ובלשון חז"ל¹²⁹: "שלשה חלוקי כפרה הם ותשובה עם כל אחד ואחד", כולל גם הענין ד"יסורין ממרקיין", שזהו גם ענין הגלות לעיר מקלט, כמבואר בארוכה בספר החינוך¹³⁰ שענין הכפרה דערי מקלט הוא מצד גודל היסורים שגולה ממקומו כו' (שלכן, "רוצח שהרג בשגגה בעיר מקלטו גולה בה משכונה לשכונה"¹³¹).

ועד"ז גם בנוגע לענין החורבן והגלות של כלל ישראל, שיש בזה ענין של הגנה, כמארז"ל על הפסוק¹³² "כילה ה' את חמתו" — "על העצים ועל האבנים, ולא שפך חמתו על בניי"; וגם ענין של כפרה — שהרי "גלות מכפרת"¹³³, מצד ענין היסורים כו'.

יז. אמנם, כיון שענין הגלות הוא ע"פ התורה שהיא "תורת חסד", הרי מובן שענין היסורים אינו תכלית הכוונה, אלא כדברי הגמרא¹³⁴ "לא

131 רמב"ם הל' רוצח פ"ז ה"ה.

127 ב"ב טז, א.

132 איכה ד, יא ובאיכ"ר שם.

128 ראה גם לקו"ת במדבר יג, ג.

133 סנהדרין לו, ב.

129 יומא פו, א. הובא בתניא אגה"ת

134 פסחים פו, ב.

בתחלתו.

130 מצוה תי.

בהיותי עמך, ולא אדע ולא ארגיש בנפשי יחוד זה ("קרבת אלוקים") .. אעפ"כ אני תמיד עמך", וממשיך, "ובזה יובן חומר עונש איסור מלאכה בשבתות וחמץ בפסח השוה לכל נפש .. נפש בור ועם הארץ גמור .. (ו)נפש הצדיק", ומסיים, "ומ"ש בהמות לשון רבים, לרמז כי לפניו ית' גם בחי' דעת העליון הכולל חו"ג נדמה כבהמות ועשי' גופנית לגבי אור א"ס .. ונק' בהמה רבה .. שם ב"ן בגימ' בהמ"ה שלפני האצילות".

ובלשון פשוט יותר — שזהו מצד הענין השוה שבכל המצוות שהם רצון ה', שלכן, (עיקר ורוב) הנוסח של ברכת המצוות הוא בשוה בכל המצוות: "ברוך אתה ה' .. אשר קדשנו במצוותיו וצונו" (ואח"כ מוסיפים פרט כו'), הן במצוות של כהן, לוי, ישראל וגר, שאפילו בשעה שמתגייר, מברך "על הטבילה" (בשינוי — שמברך לאחר הטבילה²⁰⁰, אבל) באותו נוסח הברכה שמברך הכה"ג בנוגע לענינים של כהונה.

כו. ולאח"ז בא המענה השני — "ואפילו אדם עובר עבירה (שמטלטל במקום שיש עבירה) אינו מטלטל (ד' אמות שהם) מלוא קומתו (בתמי') וכו'":

לכאורה יפלא — מדוע לא מספיק המענה הראשון, ובפרט כפי שנתבאר המענה בלקו"ת הנ"ל?!

אך הענין הוא — שעדיין יש מקום לטענת המין, שכל האמור לעיל הוא בנוגע לענין האלקות כפי שהוא בשוה הן בשמים והן בארץ עד "אציעה שאול הנך", ודוגמתו בתורה ומצוותי' כפי שהם מצד הענין הכללי ד"אשר קדשנו במצוותיו" שבנוסח כל המצוות; אבל לאח"ז ישנו גם הסיוע בברכת המצוות — שמזכירים את המצוה הפרטית בנוסח מיוחד לכל מצוה בפ"ע שאינו דומה למצוה אחרת (ועד"ז בנוגע לכוונת המצוה — שבמצות תפילין הכוונה היא לשעבד הלב והמוח (כנ"ל סט"ו), ובמצות סוכה — "למען ידעו דורותיכם"²⁰¹). ודוגמתו גם בנוגע לחילוקי הדרגות שבין בניי, כהן לוי ישראל וגר.

ועל זה בא המענה השני — שאמרו כל ארבעת התנאים — שלא שייך הוצאה והכנסה בד' אמות שהם מלוא קומתו של אדם.

והענין בזה — שיש אמנם חילוקים הנ"ל, אבל חילוקים אלו הם באותה "קומה אחת", כמו ראש ולב והאברים שלמטה מהם עד לרגל, שיש אמנם התחלקות ביניהם, שהראש הו"ע אחד, הלב הו"ע שני

200 ראה אנציק' תלמודית (כרך ו) ערך 201 אמור כג, מג.

גרות ס"ד (ס"ע תמב). וש"נ.

אילו הי' שואל אצל אחד מהם, אזי הי' משיב לו, שלהקב"ה שייך הן המקום שממנו מתחילה ירדת הגשמים והן השדה שבה יורדים הגשמים; ולכן התחכם לשאול את כל ארבעת התנאים הנ"ל, כהן לוי ישראל וגר, שחלוקים זמ"ז מן הקצה אל הקצה, ולכל אחד מהם יש שדה שהיא רשות בפ"ע משדהו של חברו, וא"כ, נשאלת השאלה, שאין זה באופן ד"מגיד דבריו גוי חוקיו ומשפטיו", כיון שלכם הוא מצווה לשמור שבת כל אחד לפי האופן שלו, ואילו אצל הקב"ה, להיותו יחיד, הרי בהכרח שמקור הגשמים הוא ממקום אחד, וירידת הגשמים היא למקומות שונים.

כה. ועל זה "אמרו לו" — כולם ביחד — "אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצירו בשבת (בתמי) .. העליונים והתחתונים חצירו של הקב"ה": החילוק בין העליונים והתחתונים הוא רק מצד דרגת האלקות כפי שבאה בהתחלקות פרטים, ולדוגמא, הענין של זריקת הדם ע"ג המזבח שצ"ל דוקא ע"י דוקא הכהן ובמקום מסויים, וכיו"ב, אבל מצד זה ש"לה' הארץ ומלוואה"¹⁹⁴, "השמים .. הארץ .. הימים וכל אשר בהם"¹⁹⁵ — אין חילוק בין היות הקב"ה בקודש הקדשים או במדבר, בים ובתהומות או ביבשה, ובלשון הכתוב¹⁹⁶: "אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך". ומצד ענין זה — מגיע ענין השבת בכל המקומות בשוה.

ובלשון החסידות — כמבואר בלקו"ת¹⁹⁷ בנוגע ל"משל מעירוב והוצאה שברשות א' אין צריך עירוב להוצאה", ש"לכאורה אינו מובן, שהרי כל שאר חילוקי מלאכות אינן תלויות בחילוקי רשויות כלל, כגון הזורע כו" — שהענין של חילוק רשויות הוא רק בבחי' הפנימיות כו', אבל בבחי' המקיף, בחי' סוכ"ע, "הרי כל העולם שלו הוא, והכל הוא בבחי' השוואה אחת לפניו".

ומצד דרגת האלקות שבכל מקום בשוה, הן בשמים והן בארץ ועד ל"אציעה שאול הנך" — אין חילוק בשמירת שבת בין כהן לוי ישראל וגר, שכולם יודעים אודות הענין של שמירת שבת שצ"ל אצל כולם בשוה, ובמילא גם ירידת הגשמים מהקב"ה היא בשוה.

ובכללות — כפי שמבאר רבינו הזקן בתניא¹⁹⁸ מ"ש¹⁹⁹ "ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך ואני תמיד עמך", "שאע"פ שאני כבהמה

(194) תהלים כד, א.
 (195) נחמי' ט, ו.
 (196) תהלים קלט, ח.
 (197) תוריע כ, ג. וראה גם תו"א מג"א צט, ד.
 (198) פמ"ו.
 (199) תהלים עג, כב.

הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, שנאמר¹³⁵ וזרעתי לי בארץ, כלום אדם זורע סאה אלא להכניס כמה כורין". אך על זה נשאלת השאלה: הרי "מפני חטאינו גלינו מארצנו", שזהו ענין של עונש שפועל "כפרה"?

והביאור בזה — שענין הכפרה מצד ענין החטאים הי' יכול להיות באופן אחר ובאופן קל יותר; אך "כדי שיתוספו עליהם גרים", "הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות".

אלא שענין זה גופא (שכדי שיתוספו גרים יש צורך להגלות את ישראל לבין האומות) הוא "מפני חטאינו":

רואים בפועל, שכשצריך לפעול על מישהו שיתנהג ע"פ התורה והמצוה — הנה אם ההנהגה שלו בעניני יהדות היא בכל ה"שטורעם" "למהדרין מן המהדרין", אזי לפעמים יכול לפעול גם מבלי לדבר עמו, אלא די בכך שפלוני רואה את הנהגתו בד' אמותיו באופן ד"מהדרין מן המהדרין" להראות דוגמא כו'.

אבל כשהוא בעצמו אינו מתנהג באופן של הידור, אלא מסתפק בקיום המצוות ע"פ הכתוב בשולחן-ערוך, ללא הידורים — הנה כדי לפעול על הזולת שילך בדרך התורה והמצוה, לא די בהוראת דוגמא ממנו, כיון שגם הנהגתו היא "ללא התפעלות" ... הוא אמנם שומר תורה ומצוה, אבל לומר שזה אצלו באופן של "מצוה מן המוכחר", "מהדרין מן המהדרין", מתוך חיות ו"שטורעם" — אין זה כך בכל פעם...

ואז — צריך לבוא אל הזולת ולדבר עמו, לטעון ולהסביר לו: "אל תבט אל מראהו"¹³⁶, אין לך להביט עלי, כיון שאני רק מוסר לך את דברי הקב"ה בתורתו.

ועד"ז בנוגע לעניננו:

כאשר בני"ה היו עושין רצונו של מקום, הנה בהיותם בארץ הקודש הי' אצלם לימוד התורה וקיום המצוות (עשיית רצונו של מקום) מתוך "שטורעם" ואור שהגיע בכל קצוי ארץ, ועד כפי שהי' אצל מלכת שבא¹³⁷, שבשבתה במדינתה, באה מעצמה לארץ ישראל בגלל ששמעה אודות "חכמת שלמה", שהיתה חכמה נפלאה שלא בערך כלל (כי חכמה רגילה לא היתה פועלת עלי').

(137) מלכים-א יו"ד, א.

(135) הושע ב, כה.
 (136) לשון הכתוב — שמואל-א טז, ז.

אבל בשעה שכבר לא היתה שלימות בעשיית רצונו של מקום, "מפני חטאינו" — אזי אי אפשר "שיתוספו עליהם גרים", אא"כ באים למקום שבו נמצאים הם ומדברים וטוענים עמהם עד ש"מגיירים" אותם — לפעול על יהודי להוסיף בשמירת התומ"צ כו', וכהפירוש הפנימי המבואר בחסידות¹³⁸ בענין "שיתוספו עליהם גרים", שקאי על בירור ניצוצי קדושה שנפלו במקום בלתי-רצוי, עי"ז שלוקח דבר הרשות שנמצא בעוה"ז הגשמי והחומרי ומעלה אותו כשאוכלו או שותהו ונעשה דם ובשר כבשרו, ובכח זה לומד תורה ומקיים מצוות ועובד אח"כ את הקב"ה באופן ש"בכל דרכיך דעהו"¹³⁹.

וזוהי מעלת בעלי תשובה לגבי צדיקים — שענינו של צדיק הוא רק באופן שהולך לבטח דרכו ולומד תורה ומקיים מצוות, ואילו בעל תשובה מהפך גם את ה"זדונות" ש"נעשו לו כזכיות"¹⁴⁰ ועד ל"זכיות" ממש (ללא כ"ף הדמיון), כמבואר בספרים¹³⁹; וכפי שגם הרמב"ם מבאר בשמונה פרקים (בהקדמה לפרקי אבות)¹⁴⁰, שיש מעלה אצל מי שהפך טבעו ועמד בנסיון, שאז בטוחים שבשעה שיבוא עוה"פ לידי נסיון בודאי יעמוד בו, וזוהי מעלת בעל תשובה, שכבר הי' אצלו ענין בלתי-רצוי ושב בתשובה כו', ולכן ב"מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו"¹⁴¹.

יח. ועתה נבוא לביאור ב' הסיפורים בסיום מסכת מכות:

הביאור בסיום,

— תמיהת ר"ע, מה נתחדש אצלם (בענין התוקף דרומי וגודל החורבן) שבגלל זה "התחילו בוכין"¹⁴²;

(138) ראה תו"א בראשית ו, רע"א. ר"פ לך לך. ובכ"מ.
 (139) ראה גם לקו"ש ח"ז ע' 183 ואילך ובהערה 48.
 (140) פ"ו.
 (141) רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ד.
 (142) כלומר: ר"ע תמה והתפלא על ר"ג וראב"ע ור"י — כהן לוי וישראל, בני אברהם יצחק ויעקב, עם קדוש, ועד לדרגת הקדושה של תנאים — ושאל אותם: מה נוגע לכם "המונה של רומי", אם יש לרומי ארמון מפואר, כסף וזהב וכו', ואם קולם נשמע למרחק ק"כ מיל כו' — בה בשעה שכל ענינים אלו שייכים ל"עלמא דשיקרא", שאין בהם ממש, "שבן לילה הי' וכן לילה אבד!" — הרי לא מדובר כאן אודות ענין של עולם הבא, ענין רוחני ונצחי, ענין של תורה כו', שיש מקום להצטער ולשאול מהי שייכותו לגוי, ובפרט גוי שהחריב את ביהמ"ק! [ועל זה השיבו לו, "מפני מה אתה משחק": הן אמת שלא צריך לתפוס מקום כו', אבל אין גם מה לשמוח מזה!...].
 וכן טען ר"ע בנוגע לחורבן ביהמ"ק: כיון שביהמ"ק נחרב ונשרף, ובנ"י כבר לא נמצאים שם — מה נוגע כ"כ קדושת המקום?! וע"ד שמצינו שהקב"ה חס על כבודו של צדיק יותר מכבודו, כפי שלמדים מ"ש (מלכים"א יג, ד) בנוגע לעידו הנביא: "ויהי

וכו' — שמהזכרת שמותיהם יובן מה היתה ה"המצאה" של המין שתהי' נתינת מקום לשאלתו, כדלקמן.

כד. ארבעת תנאים אלו — רבן גמליאל ור' יהושע ור"א בן עזרי' ור' עקיבא — כוללים את החילוקים שבבני: כהנים, לויים, ישראלים, וגרים שנתגיירו ע"פ הלכה.

ובכן: כאשר המין פגש את ארבעתם ביחד, אמר להם: אתם בעצמכם מסמלים את החלוקה של ארבע רשויות שונות שישנה אפילו אצל בני"י גופא, שיש חילוק ואינו בדומה הרשות ששייכת לכהן (ראב"ע), ללוי (ר"י) או לישראל (ר"ג) — כשם שיש מצוות שאינם שוים בכל נפש, אלא רק אצל כהן או לוי כו'; ועד לחילוק רשויות במקום גשמי כפשוטו — שיש מקום מסויים בביהמ"ק ששם יכול ליכנס רק כהן, "כהנים בעבודתם", לזרוק דם ע"ג המזבח וכיו"ב, ועד"ז "לויים בדוכנם" — שיש מקום מסויים בביהמ"ק שבו עמדו רק הלויים, ועד"ז "ישראל במעמדם" או בכל מקום שהם.

ונוסף לזה — ממשיך המין — ישנו הרשות של ר"ע, בן גרים, שזוהי רשות בפני עצמה, או למעלה מכל שאר הרשויות, וכידוע תשובת הרמב"ם (שהי' מיוחס ו"ס"ט" — ספרדי טהור וכו') שכתב¹⁸⁹ לר' עובדי' גר צדק (בנוגע להלכה למעשה), שיהודי הוא "בן אברהם יצחק ויעקב", ואילו גר הוא בנו של "מי שאמר והי' העולם".

ובדוגמת דברי הגמרא במסכת הוריות¹⁹⁰, ש"תלמיד חכם" — איזה שיהי', אפילו אם אינו מיוחס — "קודם לכהן גדול עם הארץ", "דאמר קרא¹⁹¹ יקרה היא מפנינים, מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים", והיינו, שקודש הקדשים — שמשם ראו שיצא שועל — שזוהי הדרגא הכי נעלית ב"עשר קדושות" שנימנו במשנה¹⁹², ששם יכול להיכנס רק הכה"ג ש"אחת בשנה יכפר"¹⁹³, הנה ר"ע עצמו, שענינו ברוחניות הו"ע התורה — "כולהו אליבא דרבי עקיבא"¹⁶⁰ — ה"ה נעלה יותר מזה, כיון ש"יקרה היא מפנינים", "מכהן גדול הנכנס לפני ולפנים"!

ולכן, כאשר המין שאל איך הקב"ה מוריד גשמים בשבת הרי זו הוצאה מרשות לרשות — מסופר במדרש שהתחכם לשאול זאת אצל כל ארבעת התנאים הנ"ל:

(189) נסמן בלקי"ש שבפנים הערה 82.
 (190) יג, א.
 (191) משלי ג, טו.
 (192) כלים פ"א מ"ו ואילך.
 (193) ס"פ תצוה.

והוא אינו עושה כלום, והקב"ה אינו כן, אלא מה שהוא עושה הוא אומר (לישראל לעשות). הי' שם מין אחד, אחר שיצאו אמר להם אין דבריכם אלא כזב, לא אמרתם אלקים אומר ועושה, למה אינו משמר את השבת (בענין הטלטול וההוצאה מרשות לרשות, שמעלה עננים ומוריד גשמים)? אמרו לו, רשע שבעולם, אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצירו בשבת (בתמי"), א"ל הן, אמרו לו, העליונים והתחתונים חצירו של הקב"ה, שנאמר¹⁸⁶ מלא כל הארץ כבודו. ואפילו אדם עובר עבירה (שמטלטל במקום שיש עבירה) אינו מטלטל (ד' אמות שהם) מלוא קומתו (בתמי"), א"ל הן, אמרו לו, כתיב¹⁸⁷ הלא את השמים ואת הארץ אני מלא".

וע"פ האמור לעיל, הנה כיון שגם כאן נימנו שמות התנאים (כמו בסיום מסכת מכות ובספרי בפרשת השבוע), הרי מובן, שלא מספיק לידע שתנאים הלכו לרומי ושאלו אותם והשיבו כך וכך, אלא נוגע לדעת מי היו התנאים הנ"ל.

אמנם, בסיפור שבסיום מסכת מכות הי' חילוק בין ר"ע לשלשת התנאים באיזה אופן נתקבל אצלם הענין, וסוכ"ס ניצח ר"ע ועד ש"אמרו לו עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו"; ואילו כאן, יש קס"ד לומר שמצד החילוקים שבין התנאים יהי' חילוק גם בתוכן המענה, ואעפ"כ החידוש הוא שבענין זה השיבו ארבעת התנאים כולם בשוה (שהרי לשון המדרש הוא "אמרו לו" — מבלי לחלק ביניהם).

כג. ויש לבאר הטעם שצריך לפרט במדרש שמותיהם של התנאים — כדי להסביר את הנתנית מקום והקס"ד לשאלת המין: לכאורה, הרי כל ילד קטן יודע שכל העולם שייך להקב"ה, ובמילא לא שייך ענין של הכנסה והוצאה מרשות לרשות, כך, שמלכתחילה אין מקום לשאלה זו!

והרי ברור הדבר שהמדרש לא מספר אודות שאלה של פראים ושוטים, כי אם אודות שאלה שמתאימה ל"פילוסוף" (כפי שמצינו לשון זה בכ"מ¹⁸⁸), ועכ"פ — מי שהוא בגדר שיתאים לר"ג לנהל עמו וויכוח, ואח"כ יהי' זה חלק מתושבע"פ.

ולכן מקדים במדרש "מעשה ברבן גמליאל ור' יהושע ור"א בן עזרי' ור' עקיבא שהלכו לרומי ודרשו .. הי' שם מין אחד .. אמר להם

(186) ישע"י ו, ג.
(187) ירמ' כג, כד.
(188) ראה — לדוגמא — ע"ז נד, ב (לג"ה הע"י).

מענה ר"ע (על יסוד שיטתו "לומר¹⁴³ כל דעביד רחמנא לטב עביד"¹⁴⁴) "ומה לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו"כ", שאפילו במצב של חילול השם וחילול שם ישראל, ראה את הטוב המסובב עי"ז, וכן בסיפור הב', שבענין ד"ציון¹⁴⁵ שדה תחרש¹⁴⁶, ראה את היתרון בצמיחת הגאולה;

החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה ("ושכנתי בתוכם") שהוא הארון, כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת .. וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים וכו'".

ועל זה אמר "עד שלא נתקיימה כו' הייתי מתיירא כו' עכשיו שנתקיימה וכו'" — דכיון שנבואת החורבן התקיימה במלוא המדה באופן שאין למטה הימנו (לא רק חורבן ושריפה סתם, אלא באופן ד"ציון שדה תחרש"), הרי זו הוכחה על קיום נבואת הגאולה במילואה ובשלימותה, היינו, לא בנוגע לכללות ענין הגאולה ע"י משיח, ש"התורה העידה עליו .. (ו)בדברי הנביאים אין הדבר צריך רא"י, שכל הספרים מלאים בדבר זה" (רמב"ם הל' מלכים פ"א ה"א-ב), ולא שייך ספק בדבר ח"ו (ובודאי לא אצל ר"ע), אלא שהגאולה תהי' בתכלית העילוי (שבשביל זה כדאי ש"ציון שדה תחרש"), כפי שמתבטא בנבואת זכרי' "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים" (כמשנ"ת בארוכה בפעם הקודמת — "הדרן" שבהערה 38 סכ"א (תו"מ שם ס"ע 219 ואילך), מבלי להתיירא שמא יגרום החטא למנוע קיום פרט נפלא זה.

(146) ובפרטיות יותר: ענין החרישה הוא — הירוס השלימות של רגבי עפר הארץ, שבדרך כלל הם בחיבור והתדבקות, שלכאורה הרי זו מעלה כו', ואעפ"כ באה פעולת החרישה לחתוך את האדמה לאורך ולרוחב ולפררה לחלקים, וככל שיהי' החיתוך והפירור יותר, תגדל יותר התועלת לזריעה הבאה לאח"ז — כמו בנוגע לגרעין הנזרע בארץ, שכדי שיצמח ממנו האילן או התבואה צריך הגרעין להרקב תחילה (שזהו ענין שלשה ימים לקליטה (ראה שביעית פ"ב מ"ז), ועד"ז בנוגע להולדת האדם (ראה שבת פ"ט מ"ג)) ועד"ז בנוגע

כשמוע המלך את דבר איש האלקים .. וישלח .. את ידו .. לאמר תפשוהו — ותיבש ידו גוי", "כשהי' עומד ומקטיר לעכו"ם לא יבשה ידו, וכיון שפשט אותה כנגד הנביא, יבשה" (תנחומא תולדות יב — הובא בפרש"י שם). ובדוגמת הטובה שבכללות ענין החורבן, שע"ז ששפך חמתו על העצים ועל האבנים, ניצלו בני" (כני"ל סט"ז). ועפ"ז מובן, שתמיהת ר"ע "מפני מה אתם בוכים" לא היתה קטנה מהתמי" שלהם "מפני מה אתה משחק", ואדרבה: תמיהה גדולה יותר!

(143) ולא רק אמירה בדיבור, אלא באופן שע"ז נעשה כן בפועל, כדאיתא בירושלמי (כתובות פ"א ה"ב. ושי"ג) על הפסוק (תהלים נז, ג) "לא-ל גומר עלי", שע"י פס"ד של ב"ד — "מאן מלכי רבנן" (ראה גיטין סב, סע"א. זח"ג רנג, ב (ברע"מ)) — "בתולי חזרין", היינו, שנעשה שינוי במציאות העולם (גם בהיותו בתכלית הירידה, שיש בו גזלנים וכו', כבסיפור דר"ע), ובאופן שרואים את הטוב בגלוי, שרק אז שייך ענין השמחה ("ר"ע משחק"), כידוע בענין החילוק שבין תענוג לשמחה, ששמחה היא בגילוי דוקא (וכמו ב"מועדים לשמחה", שצ"ל בשר שמן ויין ישן, כדי שתהי' השמחה בגלוי, בענינים גשמיים, ולא רק מצד ההתבוננות ב"מה רב טובך גוי" (תהלים לא, כ). (144) ברכות ס, סע"ב.

(145) שזהו חידוש מיוחד בנבואתו של אורי' שלא ראו שאר הנביאים שניבאו אודות עניני החורבן — שהענין ש"שדה תחרש" יהי' דוקא ב"ציון", כדאיתא בספרים (לקו"ת דברים א, סע"ב. ובכ"מ) ש"ציון" הוא מלשון סימן, והרי ה"סימן" על קדושת ביהמ"ק גופא הי' בבית קדשי הקדשים (ראה זח"ג רצו, ב), כפי שמאריך הרמב"ן (ר"פ תרומה) ש"עיקר

העילוי שבסיפור הב' (שלכן דוקא לאחריו "אמרו לו עקיבא ניחמתנו"), שהענין הבלתי־רצוי גופא נעשה חלק והתחלת הטובה¹⁴⁷;

והטעם שבין כל התנאים הנ"ל (שנתפרשו שמותיהם כדי להדגיש שכוללים כל הסוגים שבבניי (מלבד גרים): כהן לוי ישראל) הי' יכול דוקא ר"ע¹⁴⁸ לראות המעלה והתועלת שבענין החורבן, בגלל שהי' בן גרים¹⁴⁹ — הוגה ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א, ונדפס בלקו"ש הנ"ל (ס"ח).

למקום (הארץ) שבו נזרע הגרעין, שאם ישאר בשלימותו, לא תוכל להיות בו הצמיחה. וכן הוא בנוגע לגילויים דלעת"ל, "ונגלה כבוד הוי' וראו כל בשר יחדיו כי פי הוי' דיבר" (ישעי' מ, ה), ובאופן ש"אהפוך אל עמים שפה ברורה גו' כולם גו' לעבדו שכם אחד" (צפני' ג, ט), שזהו ענין שלא הי' מעולם — שבשביב זה יש צורך וכדאי לבטל את כל הענינים שלפנ"ז, גם בנוגע ל"ציון" ש"שדה תחרש", כיון שע"י חרישה זו תמלא השדה את תפקידה — "ממנה יצא לחם" (איוב כח, ה), ש"לכב אנוש יסעד" (תהלים קד, טו) — אדם התחתון, ועד"ז "קרבני לחמי לאשי" (פינחס כח, ב) בביהמ"ק השלישי, ש"שם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו .. כמצות רצונך" (ראה תו"ח ר"פ ויחי. ובכ"מ).

וכמו בנוגע לעם ישראל, שיסורי הגלות ענינם חרישה וביטול בשלימות של בניי — השלימות שמצד נפש האלקית, "חלק אלקה ממעל" (איוב לא, ב. תניא רפ"ב) — שכאשר רוצה להקריב קרבן, מוכרח לצאת י"ח בענין ד"ונשלמה פרים שפתינו" (הושע יד, ג), כיון שלע"ע אין ביהמ"ק קיים, וכמו"כ אינו יכול לקיים כמה מצוות שתלוים בביהמ"ק וכו', וכו', ועד שאינו יכול ללמוד תורה בהתמדה ושקידה כדבעי, כדאיתא בגמרא (מגילה יב, ב) "מיום שחורב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין דרוך כו", בגלל שלא נמצאים במעמד ומצב ש"שוקט הוא אל שמריו גו'" (ירמי מח, יא), ואעפ"כ, "כדי שיתוספו עליהם גרים" אין עצה אחרת מלבד להגלות את בניי לבין האומות (כנ"ל ס"ז).

147 שזהו החידוש לגבי סיפור הא', ש"עוברי רצוננו" נשארים במעמדם ומצבם,

אלא שמהם למדים ש"לעושי רצונו עאכו"כ", והיינו, שלוקחים את השכל והסברא שבדבר, רוחניות ופנימיות הענינים, ועי"ז ניתוסף אצל "עושי רצונו"; ואילו בסיפור הב', חלק והתחלת הטובה נעשה מענין בלתי־רצוי — שהרי "ציון שדה תחרש" הו"ע של איסור (היפך הציווי ד"הור הקרב יומת"), "ודונות" שלמטה מק"נ כו', כך, שזהו חידוש לגבי כל המצוות שצריכים להיות דוקא מדבר הכשר* — "מן המותר בפיך" (שבת כח, ריש ע"ב. וש"נ), ועד"ז בנוגע לכללות ענין הביוררים בגלות (שיתוספו עליהם גרים, "כנ"ל ס"ז), שהוא בדברי הרשות דוקא.

148 כדרכו של אדמו"ר, בעל ההילולא, שבכל מקום מאריך גם לקשר את תוכן המאמר חז"ל עם בעל המאמר.

149 ולהעיר מהמבואר בכתבי האריז"ל (ל"ת עובד" א, ח) בפירוש הכתוב (תולדות כה, כח) "כי ציד בפיר" (של עשו), שיצחק ראה בעשו ניצוצות קדושה שמהם "יצאו גרים ראשי ישראל, שמעי' ואבטליון, ר"מ ור"ע". ומובן, שלהיותו בן גרים, הרי ישנו המעמד ומצב שלפנ"ז שהיתה לו שייכות ל"המונה של רומי"**, ואעפ"כ נעשה אח"כ "רבי עקיבא", ולכן, כשהולך עכשיו ביחד עם ר"ג וראב"ע

(* ועד שיש ענינים שצריכים להיות באופן שלא תתכן אצלם מציאות של היפך הכשרות והטהרה, כמו בסך הסוכה שצ"ל מדבר שאינו בגדר לקבל טומאה (ראה שו"ע אדה"ז או"ח רסתר"ט. וש"נ), ועד"ז בעוד כמה ענינים.

** משא"כ בניי, גם כשצריכים לילך לרומי (כדי לבטל גזירה כו'), הרי בעצם אין להם שייכות כלל ל"המונה של רומי".

צדיקיא בתיובתא¹⁷⁶, היינו, שמשיח יפעל שגם אצל צדיקים תהי' המעלה שבעבודת התשובה.

ובאותיות הקבלה — כמבואר בפע"ח¹⁷⁷ שכל הגילויים עד ביאת משיח צדקנו הם רק מחיצוניות עתיק, ורק לעתיד לבוא יהי' גם הגילוי דפנימיות עתיק.

ומתאים גם עם האמור לעיל (סי"א) שלעת־עתה נמצאים במעמד ומצב "כאשה שבעלה הלך למדינת הים", שאז צריך לספק לאשתו "שארה" ו"כסותה", משא"כ "עונתה", שיהי' רק לעתיד לבוא, ובלשון המדרש בפרשת גאולת מצרים, פ' בא¹⁷⁸: "העולם הזה אירוסין היו .. אבל לימות המשיח יהיו נישואין, שנאמר¹⁷⁹ כי בועליך עושיך".

וכן תהי' לנו בקרוב ממש, בביאת משיח צדקנו, ש"אתא לאתבא צדיקיא בתיובתא", ואז יהי' הענין ד"עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו" — נחמה בכפליים¹⁸⁰, "נחמו נחמי עמי"¹⁸¹, ועד שיקויים היעוד¹⁸¹ "והיתה להוי' המלוכה" (כפי שנפעל בר"ה אפילו בזמן הגלות, ועאכו"כ כשיקויים היעוד "ונגלה כבוד הוי' וראו כל בשר יחדיו"¹⁸²), ובאופן (שמביא הרמב"ם בסיום ספרו¹⁸³) ש"אז אהפוך אל עמים שפה ברורה גו' ולעבדו שכם אחד"¹⁸² (בדוגמת הענין ש"זדונות נעשו לו כזכות"¹⁰⁶) בקרוב ממש, ובעגלא דידן.

* * *

כב. מצינו במדרש עוד סיפור בנוגע לארבעה תנאים הנ"ל, שבו השיבו כולם אותו תוכן וענין — בשמו"ר פרשת משפטים פ"ל¹⁸⁴:

"מעשה ברכן גמליאל ור' יהושע ור"א בן עזרי' ור' עקיבא שהלכו לרומי, ודרשו שם, אין דרכיו של הקב"ה כבשר ודם, שהוא גוזר גזירה והוא אומר לאחרים לעשות והוא אינו עושה כלום, והקב"ה אינו כן (כמ"ש לעיל מיני' בפירוש הכתוב¹⁸⁵ "מגיד דבריו ליעקב .. חוקיו ומשפטיו לישראל", "לפי שאין מדותיו של הקב"ה כמדת ב"ו, מדת ב"ו מורה לאחרים לעשות

176 ראה זח"ג קנג, ב. לקו"ת דרושי שמע"צ צב, ב. ובכ"מ.
177 שער הק"ש רפט"ו. וראה לקו"ת שה"ש בסופו.
178 שמור"ר ספט"ו. וראה לקו"ת שם מח, א ואילך.
179 ישעי' נד, ה.

180 ראה איכ"ר ספ"א.
181 עובד" בסופו.
182 ראה לעיל הערה 146.
183 הלי' מלכים ספ"א.
184 פיסקא ט (ובפי' עץ יוסף).
185 תהלים קמו, יט.

שעדותו על סמך "מראהו" של פלוני אינה מתאימה אל אמיתית הענין, שלכן אומרים "אל תבט אל מראהו"¹³⁶.

ועל זה מוסיף ר"ע — על סמך מה שהרגיש בעצמו להיותו בן גרים — שהענין הבלתי־רצוי גופא מתהפך לטוב, שזהו תוכן המענה בסיפור השני, שדוקא הענין ד"ציון שדה תחרש" — שזהו דבר שאסור ע"פ דין, שהרי "הזר הקרב יומת" — מבטיח את קיום הנבואה של זכרי' בנוגע לשלימות הגאולה (כשם שדוקא החרישה פועלת את הצמיחה שע"י הזריעה), ע"ד שע"י תשובה מאהבה הנה "זדונות" שהיו בעבר "נעשו לו זכויות" (כדברי הגמרא במסכת יומא¹⁰⁶), באופן ד"אתהפכא חשוכא לנהורא ומרירו למיתקו" (כלשון הזהר¹⁷³).

וענין זה מכחיש לגמרי את הקס"ד של "גואל הדם" ש"הוא בן גרושה" — לא רק באופן של הצלה (ע"י המענה "אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו"כ"), אלא באופן של כפרה בשלימותה, כיון ש"זדונות נעשו לו זכויות".

כא. וזהו שדוקא לאחרי סיפור הב' בא הסיום ש"אמרו לו עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו"¹⁷⁴:

כפל הלשון בענין הנחמה מורה על ב' אופני נחמה על הגלות: (א) ע"י העבודה ד"סור מרע ועשה טוב"¹⁷⁵, שבאופן זה מנצלים את הענינים הבלתי־רצויים עי"ז שלא עושים אותם, (ב) ע"י שפועלים ברע עצמו הענין ד"אתהפכא חשוכא לנהורא ומרירו למיתקא", ש"זדונות" עושים "זכויות" ממש, שזהו אופן נעלה יותר בענין הנחמה שבתכלית הגלות.

ויש להוסיף בדיוק הלשון ש"אמרו לו עקיבא ניחמתנו", ניחמת (שהו"ע של חרטה) אותנו, שהם התחרטו כו' — שעד אז היתה אצלם עבודת הצדיקים, ואילו ר"ע פעל אצלם אופן חדש בעבודה — עבודת התשובה, שזהו ענין של חרטה (נחמה), כי, כאשר צדיק מגיע לעבודת התשובה, אין זה רק באופן שבכמה מצוות יש אצלו אופן העבודה של בעל תשובה, אלא באופן שנעשה מציאות חדשה בכל המצוות שלו, וכמבואר בספרי מוסר, ספרי חסידות וספרי קבלה, כיצד עבודת התשובה משנה אצל הצדיק גם את הנהגתו בתור צדיק.

וענין זה קשור גם עם הגאולה — שהרי "משיח אתא לאתבא

(173) ח"א ד, א. הובא בתניא ספ"י. (175) תהלים לד, טו. לו, לו, כז.

(174) ראה גם לקו"ש שבפנים ע' 77.

יט. ויש להוסיף בכיאר השייכות של המענה הנ"ל של ר"ע — אליו בעצמו (מלבד היותו בן גרים):

ובהקדים — שלא די בידיעת סברא נפלאה ("א גוואלדיקע") בלבד, כפי שהי' אצל שאר התנאים שהלכו עמו, שידעו הענין ד"אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו"כ" כפי שהוא בלימוד התורה, אלא צריך להכיר ולהרגיש זאת באופן שיהי' ענין שלו ("א אייגענער ענין"). ובנוגע לענינו:

איתא בגמרא¹⁵⁰ "מן שית מילי איעתר רבי עקיבא", וביניהם — "מן אשתו של טורנוסרופוס", לאחרי ש"הלכה ונתגיירה . . והכניסה לו ממון הרבה", שזהו ענין שהוא בבחי' "זדונות נעשו לו זכויות"¹⁰⁶. וכזה ראה ר"ע בעיני בשר הענין ד"לעוברי רצונו כך — לעושי רצונו עאכו"כ".

ומה גם שענין זה גופא הי' באופן של שינוי המצב — שתחילה הי' עני גדול ביותר¹⁵¹, ואח"כ נעשה עשיר גדול ביותר,

— ולא כמו אצל שאר התנאים הנ"ל שלא מצינו אצלם שינוי לאח"ז מכמו שהי' בתחלה: רבי יהושע בן חנני¹⁵² — היתה אצלו עניות גדולה¹⁵³; ראב"ע — הי' עשיר גדול¹⁵⁴, אבל הי' לו גם יחוס — דור עשירי לעזרא¹⁵⁵, ועד לאהרן הכהן; ובנוגע לר"ג, הרי אצלו היתה הנהגה מיוחדת של נשיא¹⁵⁶ (ומלך), באופן ד"הגדול מאחיו"¹⁵⁷, "גדלהו משל אחיו"¹⁵⁸ — שזהו בדוגמת השינוי ממעמד ומצב ד"עוברי רצונו" למעמד ומצב ד"עושי רצונו".

ועאכו"כ בנוגע להכרת והרגשת הגילוי הכי גדול שבמקום קודש הקדשים:

קודש הקדשים הוא מקום הארון, אשר, "אין בארון רק שני לוחות האבנים גו"¹⁵⁹, שזהו"ע התורה.

סחמא היינו ר' יהושע בן חנני".
(153) ראה סדה"ד בערכו ס"ג (מברכות כח, א. הוריות יו"ד, סע"א).
(154) ראה ברכות כז, סע"ב. שבת נד, ב. קידושין מט, ב. ועוד.
(155) ברכות שם.
(156) ראה ברכות שם, סע"ב ואילך.
(157) אמור כא, יו"ד.
(158) יומא יח, א. וש"נ.
(159) מלכים־א ח, ט.

ור"י, כהן לוי וישראל, הנה כשהם בוכים בראותם המונה של רומי — הוא משחק! ועד"ז בנוגע לענין ד"ציון שדה תחרש", שהחרישה היא לתועלת הצמיחה, שהוא בדוגמת התועלת שב"זריעת" בני"י "בארץ", "בין האומות", שבביל הצמיחה — "שיתוספו עליהם גרים" (כנ"ל סי"ז).
(150) נדרים נ, א.
(151) ראה נדרים שם.
(152) ראה רש"י נזיר נו, ב (ר' יהושע

וענין זה שייך במיוחד לר"ע — שהרי "כולהו אליבא דרבי עקיבא"¹⁶⁰. בנוגע לר"ג — היתה עליו מחלוקת, ומחלוקת גדולה, כך, שלפעמים נפסקה הלכה כך ולפעמים באופן אחר. ועד"ז בנוגע לראב"ע, ועד"ז בנוגע לריב"ח, ועד שהם עצמם נחלקו כו'; משא"כ בנוגע לר"ע — הנה כשהיתה מחלוקת בימיו, ישנו כלל ש"הלכה כרבי עקיבא מחבריו"¹⁶¹, ולא מחבריו, אבל זהו רק כשהי' מעמד ומצב של "חבריו", ואילו לאחר ש"הי' העולם שמם (שנשתכחה תורה) עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום. . . ר"מ (ש"סתם מתניתין ר' מאיר"¹⁶⁰) ור"י וכו' (כפי שמונה כל החמשה תלמידים, או כמ"ש במדרש¹⁶²: שבעה תלמידים) והם הם העמידו תורה" (כדאיתא בגמרא במסכת יבמות¹⁶³) — הנה "כולהו אליבא דרבי עקיבא", היינו, שהוא המציאות של תושבע"פ!

וזהו ענינו של קודש הקדשים — שבביהמ"ק הי' זה במקום שבו עמד הארון, ו"מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד"¹⁶⁴, שבאותו זמן הי' זה ענינו של ר"ע. ולכן הי' המענה הנ"ל ע"י ר"ע, והוא זה שפעל הענין ד"ניחמתנו. . . ניחמתנו".

כ. ויש להוסיף ולקשר (ברמז עכ"פ) עם התחלת המסכת — "כיצד העדים נעשים זוממין, מעידין אנו באיש פלוני (כהן) שהוא בן גרושה. . . (אם הוזמו והן כהנים) אין אומרים יעשה זה בן גרושה. . . אלא לוקה ארבעים" (נוסף על מ"ש לאח"ז "מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב לגלות"):

כאשר בא "גואל הדם", "הוא השטן הוא היצר רע"¹²⁷, ומעיד שיש לו סיפור אמיתי על יהודי פלוני שעשה כך וכך ופלוני עשה כך וכך, שמזה מוכח שהוא "בן גרושה" [והרי הוא חלל¹⁶⁵, אף שזה גופא מורה על שייכותו לכהונה שהיא קדושה נעלית כו'] — עונה הקב"ה (בתורה) שאין האמת כן: "אי¹⁶⁶ זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתי"?! ... אין גט! אלא רק "כאלמנה (בכ"ף הדמיון), ולא אלמנה ממש, אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים" (כנ"ל סי"א), ומי שמעיד על יהודי שהוא "בן גרושה", ה"ה "עד זומם"!

אלא מאי, השאלה היא: הרי ישנו ענין הגלות, ולא רק גלות בגשמיות, אלא גם גלות אצל "א"ל זר אשר בקרבך"¹⁶⁷, כפי שמרעיש "גואל הדם" ש"מפני חטאינו גלינו מארצנו" — הנה על זה בא המענה של ר"ע בב' הסיפורים, בהתאם לב' הענינים שבגלות לערי מקלט, הגנה וכפרה (כנ"ל סי"ב):

לכל לראש — מגין ר"ע מפני "גואל הדם", באמרו, "אם לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו עאכו"כ": ראה מה מקבלים "עוברי רצונו" בשופי! ... וכיון שכן, הרי מובן, שמבלי הבט על הענין ד"חטאינו", מגיע לבנ"י רב טוב בענינים גשמיים,

— וכפי שמבאר רבינו הזקן בארוכה בתורה אור¹⁶⁸ (בנוגע לענין הגלות, שאינו אלא כדי שעי"ז יוכלו בני"י לקבל אור נעלה ביותר וביותר), ש"לא מחמת עונש אינו ראוי לישב בשלות עוה"ז, שהרי מצינו¹⁶⁹ בנבוכדנצר בשביל שהלך ג' פסיעות לכבוד השי"ת (שרץ אחרי השליח שלקח את האגרת לחזקיהו שנכתבה באופן שאינו מתאים לכבודו של הקב"ה, כדי ליתן לו אגרת אחרת בנוסח מתוקן) פסקו לו מלוכה על כל העולם ולזרעו אחריו עד ג' דורות, (ומסיים:) ואין לך אדם מישראל שלא כיבד המקום בכך, וכל טוב עוה"ז כדאי הוא לו"!

ויתירה מזה — "לעושי רצונו על אחת כמה וכמה" — לכל-הפחות כפליים, לא רק בגשמיות, אלא גם ברוחניות, כדאיתא במדרש¹⁷⁰ על הפסוק¹⁷¹ "ויתן לך האלקים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש", "מטל השמים זו מקרא, ומשמני הארץ זו משנה, דגן זו תלמוד, תירוש זה אגדה", והיינו, שנוסף לכך ש"אין מקרא יוצא מידי פשוטו"¹⁷², שניתן ליעקב "מטל השמים ומשמני הארץ" כפשוטם [שלכן, כאשר עשו בא לבקש הברכה, אמר לו יצחק שכבר נתן ליעקב הכל, גם גשמיות], הנה בשעה שנותנים ליהודי גשמיות, יש לו צורך בזה וצריך להשתמש בזה, אבל באופן שעושה מהדברים הגשמיים דברים נצחיים (אף שמצד עצמם אינם דברים נצחיים).

אמנם, ענין זה הוא עדיין באופן שיש קס"ד בתורה שעד מעיד שהוא "בן גרושה", וצריך להביא ראיות שהוא "עד זומם", ולומר

(170) ב"ר פס"ו, ג.

(171) תולדות כז, כח.

(172) שבת סג, א. וש"נ.

(167) ראה שבת קה, ב.

(168) מקץ לא, ג.

(169) ראה סנהדרין צו, א. יל"ש מלכים-ב

רמז רמד.

(164) ברכות ח, א.

(165) פרש"י מכות שם.

(166) ישעי' נ, א.

(160) סנהדרין פו, רע"א.

(161) עירובין מו, ב. וש"נ.

(162) ב"ר פס"א, ג. קה"ר פ"א, ו.

(163) סב, ב.